

~~305245~~

2005

БЕЛАРУСКАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК
ІНСТЫТУТ САВЕЦКАГА БУДАЎНІЦТВА І ПРАВА

2-й примірн.

2005

М. ГРЭДЫНГЕР

Не выдається
до дому

П Р А А Г У Л Ь Н А-
САЮЗНЫЯ ПАДСТАВЫ
ГАСПАДАРЧАГА ПРАВА

227847

Пр. 1939 г.

~~№ 305245~~
~~19 30/33 р.~~
~~ИИ~~

BB 17609

BB 17609

Згодна з констытуцыяй Саюзу ССР устанаўленьне агульнасаюзных асноў грамадзянскага законадаўства складае функцыю вярхоўных органаў Саюзу. 6-га ліпеня 1923 г. проект гэтае констытуцыі ўпяршыню ўхвалены быў сэсіяй ЦВК. З таго часу яна была прадметам далейшага перагляду і фільтрацыі, якія ня ўнеслі ў яе, да рэчы, значных прынцыповых зьмен. Незакранутым засталася таксама пытаньне пра асновы грамадзянскага законадаўства. Толькі пазьней, побач з літаральным тэкстам констытуцыі, выявілася больш адпавядаючая патрабаваньням сучаснага этапу тэндэнцыя—выпрацаваць агульнасаюзныя падставы не грамадзянскага, але гаспадарчага законадаўства. Справа тут ня толькі ў слове. Ніжэй мы спынімся на тым, які прынцыпова важны сэнс зьвязваецца з гэтаю зьменаю выразу.

Каб уявіць сабе выключнай важнасьці процэс і сучаснае практычнае значэньне агульнасаюзных асноў гаспадарчых законаў, неабходна выходзіць з рэзолюцыі XVII канфэрэнцыі УсеКП(б) у зьвязку з высунутымі т. Сталіным палажэньнямі аб умацаваньні гаспадарчага разрахунку і дагаворнай дысцыпліне. Трэба адначасна крок за крокам прасачыць за ходам паступовага нарастаньня патрабаваньняў, якія прад'яўляюцца да вырашэньня праблемы агульнасаюсных падстаў гаспадарчых законаў. Трэба цікавячае нас пытаньне разгледзець у яго руху, спыніцца ў ім на тых зьменах, у сувязі з клясамі зрухамі ў нашай краіне, у якіх адбываецца пераход клясавай барацьбы ад адной формы да другой, даць згушчаны малюнак генэзісу і далейшага разьвіцьця савецкага гаспадарчага права.

Дзень 22 мая 1922 г. зьяўляецца ў гэтым кірунку надзвычай важнаю датай. У гэты дзень атрымаў законадаўчую санкцыю дэкрэт аб асноўных прыватных маемасных правах грамадзян і іх аб'яднаньняў. Ня раптам, ня як Афінa Паллада з галавы Зэўса, выпаў гэты дэкрэт. Наадварот—ён становіць сабой натуральнае зьвяно новай эканамічнай політыкі, якая ўжо фактычна праводзілася ў жыцьцё на працягу году да выданьня паказанага дэкрэту.

Было-б, аднак, недакладна ў гэтым акце ўгледзець наш першы грамадзянскі кодэкс, як гэта робіць т. Стучка.¹ Кодэксам дэкрэт 22 мая лічыць няма падставы. У сваёй пастанове III сэсія УсеРЦВК IX скліканьня ўстанавіла толькі вехі, згодна з якімі прапанавана было распрацаваць грамадзянскі кодэкс, які-б рэгуляваў узаемаадносіны прыватных асоб і іх аб'яднаньняў паміж сабою, а таксама ўзаемаадносіны дзяржаўных органаў з аб'яднаньнямі і прыватнымі асобамі, якія ўдзельнічаюць у разьвіцьці вытворчых сіл краіны. Дэкларацыйны характар дэкрэту яскрава выступае і з заключнай часткі яго, дзе запісана даручэньне, каб Прэзыдыум ЦВК падаў на разгляд бліжэйшай сэсіі апошняга проект грамадзянскага кодэксу. Але на зразумелых акалічнасьцях выпрацоўка проекту некалькі зацягнулася. Тым ня менш звыш чатырохтысячагадовая гісторыя кодэфікацыі грамадзянскіх законаў усіх народаў ня ведае другога прыкладу такой нябывала хуткай кодэфіцыйнай работы, якую становіць сабой ухвалены ў кастрычніку 1922 г. Усерасійскім Цэнтральным Выканаўчым Камітэтам проект грамадзянскага кодэксу. Толькі выключным уздымам творчай энэргіі ў часе соцыяльнае рэволюцыі тлумачыцца надзвычайны посьпех нашае кодэфікацыі.

Ва ўвазе да свайго вядомага артыкулу, прысьвечанага генэзісу ГК РСФСР, тав. Раевіч кажа, што асноўная работа па складаньню гэтага кодэксу ёсьць справа двух таварышоў і што працягвалася яна, прыблізна, два месяцы.² Зразумела, на якасьці проекту нябачаная хуткасьць, з якой ён складаўся, не магла, у некаторай ступені, не адбіцца. Аднак, у прынцыповых устаноўках кодэксу крытыка, прынамсі ў першыя часы пасля яго выданьня, ня бачыла асаблівых недахопаў. Падкрэсьліваліся толькі старанна яго няпоўнасьць, рад тэхнічных недахопаў і рэдакцыйных шурпатасьцяў,—калі ня лічыць злосных дакораў з боку буржуазных аўтараў, што кодэкс скарочаная, дрэнная копія капіталістычных законадаўстваў з малюсенькімі прыпраўкамі ў бок соцыялізму. Гэтыя, нічым неабгрунтаваныя выпадкі, аднак, блякнуць перад рачаістасьцю. „Соцыялістычныя прыпраўкі“, як іх грэбліва называюць ворагі дыктатуры пролетарыяту, гэта тое, што адразу-ж вызначыла клясавы характар нашага Грамадзянскага кодэксу. Не дарма яны былі ўхвалены Леніным пры разглядзе projektu ГК.³ І сапраўды, ці толькі „прыпраўкі ў бок соцыялізму“—камандныя вышыні гэтага кодэксу і іншыя прынцыповыя устаноўкі? Ці выпадкова, што савецкі Грамадзянскі кодэкс абмяжоўвае свой уплыў толькі тымі гаспадарчымі адносінамі, якія прасякнуты таварным характарам, не прызнае абсалютных грамадзянскіх правоў, адкрыта высоўваючы клясавы характар гэтых правоў і падпарадкоўваючы іх мэтам і задачам дзяржавы пролетарскай дыктатуры?

¹ Стучка—Курс советского гражданского права. Выданье второе, 1931 г., стар. 108.

² На справе работа была скончана яшчэ хутчэй.

³ Гл. Гойхбарг у час. „Советское право“. 1924 г., кн. 2.

Паміж буржуазнымі і нашымі грамадзянскімі кодэксамі можна констатаваць паралель ня больш, як у дачыненні да формы. І зусім праў д-р Фрэйнд, калі кажа, што сыстэма савецкага Грамадзянскага кодэксу, па сутнасці, проста процілегла сыстэме прыватнага права капіталістычных краін.

Праект ГК быў зацверджаны—у поўным сэнсе—ударным парадкам, бо час не цярпеў адтэрмінавання. А што кодэкс не зьяўляецца закончаным і дасканалым творам, у гэтым у законадаўчых органах існавала поўная ўпэўненасць. Іменна па ініцыятыве нікога іншага, як Леніна, ЦВК паставіў даручыць Савету Народных Камісараў стварыць пры сабе асобную Камісію для сыстэматызацыі матар'ялаў па перагляду Грамадзянскага кодэксу з тым, каб на 1 студзеня 1925 г. падрыхтаваць другое яго выданьне.

Вынесена была адначасова і дадатковая пастанова: даручыць усім народным камісарыятам, усім судам, ВЦСПС, усім біржавым камітэтам і ўсім унівэрсытэтам надаць свае заўвагі, выкліканыя ўжываньнем кодэксу на практыцы, не пазьней чым у студзені 1924 г.

Аднак, Савнаркомам РСФСР такая камісія ня была створана; другога выданьня ГК мы і дагэтуль ня маем.

Чым-жа тлумачыцца гэты факт?

Галоўную прычыну яго, бясспрэчна, трэба шукаць у той акалічнасці, што згодна з констытуцыяй Саюзу Савецкіх Соцыялістычных Рэспублік ад 31 студзеня 1924 г. да прадметаў ведання вярхоўных органаў Саюзу, паміж іншым, аднесена ўстанаўленьне асноў грамадзянскага законадаўства. Значыць, пакуль няма такіх асноў, цяжка брацца за грунтоўную перабудову чыннага кодэксу. Толькі 3 лютага 1927 г. складзена была адпаведная камісія пры СНК Саюзу ССР для выпрацоўкі „Асноўных падстаў грамадзянскага законадаўства.“⁴ Але і да гэтага часу агульнасаюзных асноў няма, ня гледзячы на тое, што ў рабоце камісіі прымалі ўдзел такія выдатныя працаўнікі, як тт. Стучка, Пашуканіс, Раевіч і інш. Некалькі папярэдніх проектаў, праўда, было складзена. Аднак, лёс іх нярадасны, і ня будзе памылкаю, калі скажам, што значная частка іх упадабляецца плоду, які псуецца раней, чымся даспявае.

Незразумелая, на першы погляд, зьява гэта будзе зусім ясна, калі прасочым, хоць-бы ў кароткіх рысах, гістарычны ход разьвіцьця пытаньня на яго галоўных этапах.

Створаная, згодна паказанай пастановы СНК Саюзу ССР, камісія прызнала мэтазгодным падзяліцца на чатыры падкамісіі для распрацоўкі паасобных разьдзелаў „Асноўных падстаў грамадзянскага законадаўства“. У зьвязку з гэтым т. Стучка напісаў агульныя тэзісы, якія ўхвалены былі сэкцыяй агульнай тэорыі права і дзяржавы пры Комуністычнай

⁴ „Основные начала гражданского законодательства“.

Акадэміі. Падкамісіі затым і выканалі работу па складаньню папярэдніх проектаў паасобных разьдзелаў грамадзянскага законадаўства, а для ўзгадненьня паміж імі гэтых разьдзелаў і наданьня ім аднастайнасьці ўтварылі яшчэ спэцыяльную камісію. Але зьнішчыць рознабой і ўнесці пажаданую монологічнасьць усё такі не ўдалося.

Потым пачынаецца пэрыод заняпалых настрояў. Лявацкія перагібшчыкі і правыя апартурністы з пачатку 1930 г. дружна сыпявалі адыходную грамадзянскаму праву. Толькі даклад т. Сталіна на XVI партз'ездзе грунтоўна ацвярозіў хістаючыхся. Але незадоўга да гэтага ў большасьці членаў камісіі па складаньню асноўных падстаў зьявілася поўнае расчараваньне, вынікам чаго была вынесена імі наступная рэзольцыя: „Немагчыма ў сучасны момант даць у рабоце дакладнае выяўленьне тых асноў, на якіх павінна будавацца праўнае аформленьне адносін вытворчасці і разьмеркаваньня як у галіне сельскае гаспадаркі і гарадзкой прамысловасьці, так і ў арганізацыі спажывецкага снабжэньня“.

Выходзячы з такіх разважаньняў, камісія паставіла на даць у СНК Саюзу хадайніцтва аб тым, каб атрымаць дазвол „прыпыніць работу камісіі да завяршэньня арганізацыйнай перабудовы сыстэмы прамысловага кіраўніцтва, канчатковага аформленьня сыстэмы і мэтодаў нутранага таварнага звароту, апарату замежнага гандлю і правядзеньня крэдытнай рэформы“.

Хадайніцтва Саветам Народных Камісараў, аднак, было адхілена. Але бачачы бездапаможнасьць камісіі, СНК 18 мая 1930 г. вынес пастанову, паводле якой Інстытуту савецкага будаўніцтва і права пры Комуністычнай Акадэміі даручана было распрацаваць „Асноўныя падставы грамадзянскага законадаўства і грамадзянскага процэсу“ і падаць іх у Савнарком праз шэсьць месяцаў.⁵ У нетрах паказанага Інстытуту адпаведны проект і быў выпрацаваны. Аўтарамі яго зьявіліся, па сутнасьці, толькі два таварышы: Стучка і Амфітэатраў. Аднак, далейшага руху проект не атрымаў з тэй прычыны, што зьезд марксыстаў-дзяржаўнікаў прызнаў патрэбным выпрацаваць „Асновы гаспадарчага зааонадаўства“, у склад якіх асновы грамадзянскага законадаўства павінны быць уключаны, як натуральная частка цэлага.

„Праблема рэканструкцыі гаспадарчага права,—адзначыў зьезд,—павінна распрацавацца з улікам дасягнутага гіганцкага росту вытворчых сіл у аграмаджаным сэктары, ліквідацыі кулацтва, як клясы на базе суцэльнае колектывізацыі і пераходу да непасрэднага плянаваньня ўсёй народнай гаспадаркі. Толькі грунтоуючыся на пералічаных фактарах, характарызуючых сапраўднае ўступленьне ў пэрыод соцыялізму, можна перабудаваць савецкае гаспадарчае права“.

Гэтым рашучым выступленьнем нанесены быў наймацнейшы ўдар прыхільнікам ідэі самастойнага існаваньня так

⁵ „Основные начала гражданского законодательства и гражданского судопроизводства СССР“.

званага гаспадарча-адміністрацыйнага права, як незалежнай ад гаспадарчага ці грамадзянскага права дысцыпліны. Таксама адмовіліся ад імкнення стварыць два самастойныя кодэксы: грамадзянскі кодэкс і кодэкс гаспадарча-адміністрацыйных законаў, бо такое імкненне скажае сутнасць савецкага гаспадарчага права. Устаноўка т. Сталіна, які рашуча і канчаткова зламаў антыдыялектычную тэорыю роўнавагі двух самастойных сэкцароў, ці дзвёх скрынак, якія рухаюцца нібы паралельна, павінна служыць яскравым маяком, асвятляючым шлях да перабудавання кодэксу гаспадарчых законаў.

II

Вось у кароткіх рысах ход паступовага развіцця пытаньня аб пераглядзе грамадзянскага кодэксу 1922 г. і працоўцы асноў гаспадарчага законадаўства.

Калі ў 1922 г. думалі, што імкненне палепшыць гэты кодэкс, галоўным чынам, павінна накіравацца ў бок знішчэння рэдакцыйных недарэчнасцяў і тэхнічных недахопаў (хоць магчымасць выяўлення прынцыповых недахопаў падкрэслена была Леніным, адразу-ж заявіўшым, што „мы ні ў якім выпадку ня будзем звязваць сабе рук на гэты конт і калі бягучае жыццё выявіць злоўжыванні, якія мы раней не прадбачылі, дык зараз-жа ўнясем неабходныя папраўкі“), то ў сучасны момант запатрабаванні ў звязку са зьменай сытуацыі эканомікі і соцыялістычным будаўніцтвам значна паглыбіліся і разрасліся.

Зразумела, савецкі кодэкс гаспадарчых законаў ня можа быць разлічаны на надта доўгі час. Яго задача—даць праўнае рэгуляванне тых адносін, якія ў даны пэрыод утвараюцца і будуць утварацца ў сувязі з развіццём соцыялістычнай народнай гаспадаркі і культуры ў бліжэйшы час. Такую іменна задачу ў свой час бліскуча выканаў наш першы грамадзянскі кодэкс.⁶ Узнікшыя ў выніку пролетарскай рэвалюцыі гаспадарчыя адносіны, якія яскрава адбіліся ў ім, не маглі ня спыніць на сябе ўвагі нават буржуазных вучоных. Так, напр., выдатны профэсар Гуцвільер, разважаючы аб сучаснасці і будучыні навукі грамадзянскага права, літаральна выказвае наступныя думкі: „Мабыць, новы рускі грамадзянскі кодэкс штурхнуў нас, выкладчыкаў праўных дысцыплін, на соцыяльнае і моральнае паглыбленне“ нашых даследчых прац, а іменна таму, што „грамадзянскі кодэкс... адзначыў выходныя пункты нашае цывілізацыі і, пры дапамозе нязлічоных далейшых загадаў, слупы нашага гаспадарчага жыцця.“⁷

⁶ ГК, як вядома, уведзены ў РСФСР 1 студзеня 1923 г., у УССР—з 1 лютага; у БССР—з 1 сакавіка 1923 г. і г. д.

⁷ Gutzwiller—Über Gegenwart und Zukunft der Rechtswissenschaft 1927. Аўтар піша: „Vielleicht ist es das neue russische Zivilgesetzbuch, das uns, Rechtslehrern, den Anstoss zu einer solchen sozialen und sittlichen Vertiefung

Гуцвільер не зьяўляецца адзіночным у сваёй ацэнцы нашага грамадзянскага кодэксу. Славуты вучоны Лямбэр называе яго „чарадзейнай люстрай“, дзе вырысоўваюцца абрысы новага праўнага рэжыму, да якога рана ці позна набліжаюцца ўсе сучасныя народы.⁸

Аднак, было-б памылкай заключыць, што паказаныя вучоныя прасякнуліся сьвядомасьцю вялікасьці нашае сыстэмы эканомічных і грамадзкіх адносін. Яны толькі, нахталт Устралава, убачылі ў ГК відавочны довад пераходу да „новага праўнага рэжыму“. Іншымі словамі, ім здавалася, што пачалося ў нас мірнае набліжэньне да буржуазнага ідэалу, гэта значыць, аднаўленьне, „у законных рамках“, капіталізму.

На працягу часу свайго дзейнічання ГК ужо ў значнай меры зьмяніў сваё першанапачатковае аблічча. Амаль ня ўсе разьдзелы яго за мінулыя дзевяць, дзесяць год атрымалі ў многіх сваіх частках іншы зьмест і выгляд. Возьмем, напрыклад, права ўласнасьці, права забудоўкі, артыкул аб таварыствах і іншых дагаварох, спадчыннае права і г. д., якія або ўдасканалены, або папоўнены, або канчаткова зданы ў архіў. Ня гледзячы на гэтыя зьмены і дадаткі, ГК наогул перажыў сам сябе, не адпавядаючы сучасным патрэбам савецкае народнае гаспадаркі.

Калі ацэньваць гэты кодэкс з меркай сёнешняга дня, дык можна, сумесна з т. Стучкай, адзначыць, што: а) у ім многа лішняга, другараднага для савецкага права або ня маючага непасрэдных адносін да грамадзянскага права (як, напр., тэхнічныя дробязі аб складаньні і зацьверджаньні акцыйных таварыстваў,⁹ трэстаў, і г. д.—М. Г.); б) у ім маецца шмат прабелаў або занадта скарочаных абстрактных правіл, патрабаваўшых бязупынных дадаткаў і растлумачэньняў з боку законадаўчых органаў і з боку суда; в) выявілася многа такога, што не адпавядае савецкім праўным адносінам, асабліва на цяперашнім этапе разьвіцьця.¹⁰ Вялізарнае разьвіцьцё індустрыі, масавая колектывізацыя сялянскіх гаспадарак высулі практычную патрэбу ў перабудове грамадзянскага кодэксу.

Узьнікшы ў выніку новае эканамічнае політыкі, ГК лёгічна з ёю зьвязаны, а таму і падпадае пад усе пэрэпэтыі, праз якія праходзіць гэта політыка. Таксама як НЭП з самага пачатку свайго існаваньня разьлічаны быў на пэўны гістарычны пэрыод, і Грамадзянскі кодэкс 1922 г. уведзены быў

gegeben hat“, „dass ein Zivilgesetzbuch... die Ausgangspunkte unserer Zivilisation und durch unzählige weitere Verordnungen die Pfeiler unseres Wirtschaftslebens setz“.

⁸ Lambert.—Introduction au traduit à la langue française des Codes de la Russie soviétique.

⁹ Рэглямэнтацыя акцыйных таварыстваў у нас наогул страціла практычны сэнс.

¹⁰ Гл. часопіс „Рэволюцыя права“, 1929 г. № 2. Артыкул: „Гражданское право и практика его применения“, стар. 136.

як адзін з сродкаў, пры дапамозе якіх магчыма найлепшае дасягненне пастаўленых сабе ў той час кампартыяй і ўрадам задач, непасрэдная мэта якіх ёсць пераход да соцыялізму. Цяпер НЭП уступіў у сваю апошнюю стадыю, але, пачаўшы сваё жыццё „ўсур‘ёз і надоўга“, ён яшчэ прадаўжае дзейнічаць, як адпавядаючая будаўніцтву соцыялізму політыка пролетарыяту.

Роля НЭП’у і Грамадзянскага кодэксу выявілася пры самым узнікненні іх. З мэтай аднаўленьня прышоўшага ў поўны прыпын таваразвароту, данушчана была прыватная ініцыятыва, але ня ў форме неабмежаванай, а толькі ў тых граніцах, якія ўстаноўлены былі законам і якія адпавядалі інтарэсам пабудовы соцыялізму. Такая абмежаванасць падкрэсьлівалася ўжо ў дэкрэце аб асноўных прыватных маёмасных правах ад 22 мая 1922 г. А яшчэ больш яскрава і дэтальна гэта ўстаноўка адзначана ў Грамадзянскім кодэксе. Даволі будзе паказаць камандныя вышыні. Ці не зьяўляюцца нацыяналізацыя зямлі, буйной і сярэдняй прамысловасці, монопалія замежнага гандлю,—далей, прывілеяванае становішча дзяржаўнай, гэта значыць, соцыялістычнай уласнасці, якое лёгка выцякае з самой устаноўкі яе, простым і пераканаўчым довадам спецыфічнасці савецкага грамадзянскага права, якое карэнным чынам абвяргае політычна-шкодныя гутаркі аб тым, што наш Грамадзянскі кодэкс, як і ўся новая эканамічная політыка, быў ня больш ня менш, як адступленьнем і толькі? Такі погляд ужо таму ня вытрымлівае ніякай крытыкі, што права заўсёды ёсць спецыяльная форма політыкі і, як апошняя, будуюцца на няўмольных запатрабаваннях эканомікі. Ды як-жа звязаць з паказанай байкай аб характары ГК яго артыкулы 1, 4, 18, 30, увагу да 59 і шмат інш.? Уключанае ў цесныя рамкі кодэксу савецкае грамадзянскае права адбівае ў параграфрах або артыкулах закону эканамічную політыку пераходнага часу, будучы карысным сродкам ажыццяўленьня політыкі дзяржавы пролетарскай дыктатуры. У меру пераходу ад поўнага соцыялізму да кунізму натуральна адмірае права наогул, адмірае таксама і гаспадарчае права, але да наступленьня гэтай стадыі яно будзе дыялектычна разьвівацца і змяняцца. Вось чаму глыбока памылковы выказваньні Лібэрмана аб тым, быццам грамадзянскае права заўсёды супярэчыць соцыялізму. XVII канфэрэнцыя УсеКП(б) канчаткова выкрыла такія анты-бальшавіцкія „левыя“ фразы пра „пераход да прадукта-абмену“ і „адміраньне грошай“ на данай стадыі будаўніцтва соцыялізму. Адсюль таксама вынікае ўся недарэчнасць вымаганьняў „ультралевых“ ужо зараз прыступіць да ліквідацыі грамадзянскага ці гаспадарчага права.

Соцыяльна-політычныя асновы Грамадзянскага кодэксу выцякалі з рашучага імкненьня, па-першае, узмацніць формы гаспадарчых адносін, якія ў час складаньня яго на справе ўстанавіліся, а па-другое, устанавіць пэўную мяжу, за якую прыватна-таварныя адносіны ісьці не павінны.

Што гэта мяжа падлягала бязумоўнаму захаванню, яскрава падкрэсьліваецца ўводзінамі да ГК, дзе строга забараняецца пашыранае тлумачэньне, калі яно не выклікаецца карысьцю для савецкае дзяржавы або працоўных мас. Гэтым і тлумачыцца, чаму вядомы прынцып,—маючы ў буржуазных краінах значэньне аксыёмы,—паводле якога ўсё дазваляецца, што проста законам не забаронена, супярэчыць мэтам і імкненьням пролетарскай дыктатуры. Бо тое, што перашкаджае ў тым або іншым сэнсе магчымасьці будаваць соцыялізм, павінна быць пераможана, нават тады, калі шкоднасьць яго выявілася пазьней. Так, напрыклад, здарылася з кулацкімі гаспадаркамі. Неабходнасьць ліквідацыі кулацтва, як клясы, атрымаўшая яскравы адбітак у законах ад 1/II-1930 г. і ад 29/III-1931 г., лёгічна абумовіла спыненне ў дачыненьні да кулакоў гарантыі, прадстаўляемай артыкулам 1 Грамадзянскага кодэксу. Бо іх гаспадарка і дзейнасьць прырэчаць соцыяльна-гаспадарчаму прызначэньню грамадзянскіх правоў, якімі яны карысталіся; скажам больш яскрава: супярэчаць будаўніцтву соцыялізму.

Такая політыка цалкам вынікае і з наступных указаньняў Леніна: „Пролетарыят кіруе сялянствам... Трэба доўга і з вялікай цяжкасьцю і з вялікімі стратамі перарабляць яго... Гэта ёсьць правільная політыка, і мы кіруемся толькі адным клясавым меркаваньнем. Мы адкрыта, сумленна бяз усякага ашуканства, заяўляем сялянам: дзеля тяго, каб утрымаць шлях да соцыялізму, мы вам, таварышы сяляне, зробім цэлы рад уступак, але толькі ў пэўных межах і ў пэўнай меры і, вядома, самі будзем меркаваць, якая гэта мера і якія межы“¹¹.

Пры наяўнасьці аднаведных матар'яльных і іншых умоў, патрэбных для замены кулацкай вытворчасьці колгаснай вытворчасцю, пераход ад політыкі абмежаваньня да політыкі ліквідацыі кулацтва—стаў неабходным¹².

Ужо на XV зьездзе партыі констатуецца далейшы этап разьвіцьця пролетарскае рэвалюцыі і апошні націск соцыялізму на рэшткі капіталізму. Тым ня менш, констатаваньне і гэтых бясспрэчных фактаў ня сьведчыць яшчэ аб ліквідацыі гаспадарчых законаў. Думаць інакш, значыць зрабіць грубую політычную памылку. А між тым у такой памылцы якраз вінаваты Лібэрман, агаласіўшы свою, набыўшую такую дранную славу, тэорыю пра тое, што „мы ажыццяўляем ліквідацыю ўласьніцкіх адносін, што не выключае працягу дзеяньня ў якасьці падпарадкаванага лёзунгу—лёзунгу абмежаваньня і выцясненьня кулацтва і гарадзкой буржуазіі“, і што гэта нібы-та адначасова азначае ліквідацыю або скасаваньне грамадзянска-праўных адносін. Лібэрману нават здавалася, што для поўнага ўразуменьня яго адкрыцьця неабходна лішні раз паставіць кропку над „і“. Ён і падкрэсьлівае: „Прыватная ўласнасьць не адмірае, яна ліквідуецца!“

¹¹ Ленін—том XVIII, ч. I, стар. 250.

¹² Гл. „Отчет Центрального комитета XVI съезда ВКП(б)—доклад т. Сталина, стр. 35.

Але справа ня ў тым. Мы ўжо бачылі ўсю нягрунтоўнасьць падобных тэорый. На ўстойлівасьць, практычнае ўжываньне і далейшы кірунак інстытутаў грамадзянскага права мелі найвялізарнейшы ўплыў зьявы іншага парадку. З аднаго боку, усё больш і больш концэнтруюцца гаспадарчыя адзінкі, самастойна выступаючыя ў таварным звароце, а з другога боку, усё больш і больш узмацняецца сыстэма плянаваньня народнае гаспадаркі на соцыялістычнай базе.

У пэрыод разгорнутага дзеяньня новай эканомічнай палітыкі цэнтральнай фігурай нашае гаспадаркі быў дзяржаўны прамысловы трэст. Ён становіў сабою орган непасрэднага кіраваньня нацыяналізаванай прамысловасьцю, будучы цесна звязаны з дзяржавай. Сувязь гэта вельмі рэльефна была акрэсьлена ў рэзолюцыі XII партзьезду, у якой, паміж іншым, запісана, што „дзяржава зьяўляецца ўладальнікам асноўных сродкаў вытворчасьці і транспорту, паасобныя-ж гаспадарчыя ведамствы і ўнутры гэтых ведамстваў паасобныя органы, установы і аб'яднаньні (трэсты) кіруюць даручанымі ім галінамі дзяржаўнай гаспадаркі ў тых межах самастойнасьці, якія выклікаюцца патрэбамі гаспадараньня ва ўмовах цяперашняга рынку і якія азначаюцца звыш, гэта значыць, вышэй стаячымі дзяржаўнымі органамі... Фактычна-ж граніца і форма ўмяшаньня дзяржаўнай улады ў бягучую работу гаспадарчых органаў і гэтых апошніх у бягучую работу паасобных упаўнаважаных устаноў, трэстаў і г. д. азначаецца выключна з пункту погляду гаспадарчай мэтазгоднасьці“. У звароце, у галіне рыначнага абмену, трэсты,—ня гледзячы на рэальную адасобнасьць іх ад дзяржавы,—выступалі (а тыя, якія і цяпер існуюць, выступаюць) як самастойныя і ня звязаныя з казной юрыдычныя асобы. Канчаткова ператварыў трэст у самастойную гаспадарчую адзінку перавод яго на гаспадарчы разрахунак.¹³ Гэта самастойнасьць праяўлялася ня толькі ў маемаснай адасобнасьці трэсту, але таксама ў наданьні яму апэрацыйнай самастойнасьці ў межах; сумяшчальных з выкананьнем абавязковых для дзяржаўнага прадпрыемства плянавых заданьняў.¹⁴ Да рэчы, трэба яшчэ дадаць, што кіруючая роля дзяржаўнай прамысловасьці ў агульнай сыстэме савецкае гаспадаркі мела рашучы ўплыў на выпрацоўку арганізацыйнай формы грамадзкіх арганізацый.¹⁵

У якасьці самастойнага суб'екта права, трэст пры дапамозе дагавораў куплі-продажу, пастаўкі і г. д. набываў патрэбную яму сыравіну, машыны, абсталяваньне і іншыя прадметы. Таксама ён сваю прадукцыю і прадаваў нават у прыватныя рукі. У сваіх апэрацыях трэст карыстаўся

¹³ Палажэньне аб прамысловых трэстах, арт. 2.

¹⁴ Палажэньне аб прамысловых трэстах, арт. 19.

¹⁵ Венедиктов —Правовая природа государственных предприятий 1928 г., стар. 7.

і камісійнымі зьдзелкамі і пры тым значна раней офіцыйнай рэгламэнтацыі гэтага дагавору.¹⁶

У лютым 1928 г. констатуецца пералом ва ўмовах работы і ў праўным стане трэсту,—пералом, на першых парах ня ўсякаму яскрава бачны, але багаты глыбокімі прынцыповымі вынікамі для пытаньня аб гаспадарчай самастойнасьці трэсту. Высоўваецца наперад дзяржаўны сындыват. Формальна ён выступіў, як гандлёвае аб'яднаньне прамысловых трэстаў; яго галоўнай функцыяй павінна была быць рэалізацыя прадукцыі яго членаў і дастаўка ім сыравіны і іншых патрэбных матар'ялаў з мэтай замены іх самастойнай гандлёвай дзейнасьці. Аднак, ужо артыкул другі палажэньня аб сындывкатах абвешчаў, што, апроч асноўных функцый, сындывкат можа прыняць на сябе раёнаваньне збыту і загатовак, рэгуляваньне іх умоў, вызначэньне цэн, рацыяналізацыю вытворчага процэсу, фінансаваньне трэстаў і г. д.

На справе сындывкат хутка зьмяняе сваю першапачатковую ролю. Калі ён пры сваім узьнікненьні зьявіўся чымсьці накшталт камісіянера, дык паступова сындывкат ператвараецца ў стаячы над трэстамі цэнтральны апэрацыйна-рэгулюючы орган, які ставіць сваёй простаю задачай, перш за ўсё, разьмеркаваньне контрольных лічбаў паміж уваходзячымі ў яго склад членамі. Засталася, праўда, яшчэ некаторая цень корпарацыйнасьці аб'яднаньня, бо сындывкацкія пастановы мелі рабіцца згодна з большасьцю галасоў удзельнікаў, паасобных трэстаў. Але рэальнага значэньня гэта папяровае права было пазбаўлена. Потэнцыяльныя функцыі сындывкату, прадугледжаныя ў паказаным артыкуле 2, усё больш і больш высоўваюцца на першае месца і надаюць яму выгляд дзяржаўнага апарату кіраўніцтва прамысловасьцю, адказнага за спосабы дастаўкі прадукцыі, рацыяналізацыю вытворчасці, умовы разьліку і г. д. Пры гэтым трэсты за тавары, якія яны перадаюць для рэалізацыі сваім сындывкатам, атрымліваюць ня поўны эквівалент, а толькі сярэдняю цану, якая вылічаецца адпаведна агульнай прадукцыі ўсіх аб'яднаных даным сындывкатам трэстаў.

Скажам, да рэчы, што гэтая акалічнасьць можа служыць лішнім довадам супроць памылковай тэорыі т. Стучка, які, апіраючыся на ідэю матар'яльнага працоўнага эквіваленту, стараўся палажыць закон працоўных затрат у аснову савецкага грамадзянскага права.

Аднак, усёперамагаючы вялізарны размах будаўніцтва соцыялізму пераацэньвае цэннасьці. Прыметна блякне і роля сындывкатаў. На зьмену ім выступае новая формацыя: саюзныя аб'яднаньні.

Ужо ў канцы 1929 г. партыя констатавала шкодны паралелізм у рабоце сындывкатаў і цэнтральнага кіраўніцтва пры ВСНГ т. зв. глаўкаў.¹⁷

¹⁶ У ГК БССР адпаведныя артыкулы ўключаны ў 1927 г. (пастанова ЦВК і СНК за 7 лютага 1927 г. 33 БССР, 1927 г., № 9).

¹⁷ Пастанова ЦК партыі за 5 сьнежня 1929 г.

Затым пачынаецца ўтварэнне складаных дзяржаўных прамысловых аб'яднанняў, якія абымалі цэлыя галіны прамысловасці. Гэтыя вялізныя формцыі або цалкам паглыналі трэсты, або пазбавілі іх апошняй цені гаспадарчай самастойнасці. Лёс-жа сындыкатаў пры гэтым быў яшчэ горшы. Яны большаю часткай спынілі сваё існаванне, бо іх задачы прымалі на сябе аб'яднанні.

Такім чынам, лік юрыдычных асоб, удзельнічаючых у таваразвароце, дзякуючы паказанаму кірунку, значна зменшыўся. У звязку з гэтым скараціўся і аб'ём ужывання грамадзянска-праўных норм, бо аб'яднанні з падпарадкаванымі ім гаспадарчымі адзінкамі дагавароў не заключаюць, а кіруюць імі праз адміністрацыйныя загады. Але гіпэртрофічнае развіццё аб'яднанняў аказалася тормазам для народнае гаспадаркі. У чэрвені 1931 г. т. Сталін заўважыў на нарадзе гаспадарнікаў празьмерную вялізнасць саюзных аб'яднанняў, што перашкаджае іх рухавасці і наогул затрымлівае зварот. Тады т. Сталіным гаспадарчы разрахунак і ўключаны быў у лік шасці ўмоў выканання сацыялістычнага будаўніцтва. Пасля гэтага наступіў прыпынак у далейшым павялічэнні ліку памянёных арганізацый, а затым пачынаецца пэрыод іх раз'яднання, што цягне за сабой новае ўзрастанне самастойных гаспадарчых адзінак, выступаючых у якасці юрыдычных асоб. Адначасова зноў пашыраецца сыстэма дагавароў.

Мусім, да рэчы, адзначыць, што ў нашых законах ёсць рад непатрэбных для нашых умоў арганізацыйных форм. XVI партз'езд спыніў на іх увагу. Так, напрыклад, якімсьці анахронізмам з'яўляецца форма дзяржаўнага акцыйнага таварыства пры савецкай гаспадарчай сыстэме. Проект закону аб кіраўніцтве дзяржаўнай прамысловасці таму зусім справядліва ігноруе акцыйную таварыскую форму. Што-ж датычыцца трэсту, дык асноўнай арганізацыйнай формай у галіне дзяржаўнай прамысловасці ён, зразумела, ня будзе. Тым ня менш, трэст застаецца існаваць, як нейкая прамежная форма, асабліва там, дзе патрабуецца дэталёвая спецыялізацыя вытворчасці. Лік удзельнічаючых у таваразвароце суб'ектаў права такім чынам ня зменшыцца. Значнасьць-жа кожнага звязана ў сыстэме кіраўніцтва гаспадаркай, кажа т. Гінцбург, адзначаецца, апроч таго, ня фактам „урачыстага прысьвечання ва ўдзельнікі гаспадарчага звароту“, надання праў юрыдычнай асобы,—але канкрэтным зместам ускладзеных на яго эканомічных заданняў, зафіксаваным офіцыйна аб'ёмам яго праў і абавязкаў.¹⁸

Таксама нельга згадзіцца з поглядам, быццам рост коопэрацыі мае сваім вынікам, паміж іншым, непатрэбнасць грамадзянска-праўных норм для рэгулявання яе гаспадарчых адносін. Аграмаджаны сэктар ня ставіць непраходнай

¹⁸ Гінцбург—Проект закона об управлении госпромышленностью (часопіс „Советское государство и революция права“, 1931 г., кн. 10—12).

загародкі праніканьню праўных норм. Таму і ня праў т. Братусь, калі разважае наступным чынам: „Грамадзянскае права прадаўжае апасрэджваць адносіны прыватных уласнікаў і адносіны паміж прыватна-гаспадарчым і соцыялістычным сэктарамі, гэта значыць, адносіны клясавыя, антагоністычныя і супярэчныя. Удзельнікі гэтай сфэры прадаўжаюць быць суб'ектамі права, іх адносіны правасуб'ектны. Але адміраньне правасуб'ектнасьці і, значыцца, аднабаковасьці ў сфэры грамадзянскага звароту працякае паралельна з адміраньнем прыватнай уласнасьці і прыватна-ўласніцкіх адносін. У процэсе гэтага адміраньня грамадзянскі зварот касуецца і замяняецца плянавым разьмеркаваньнем продуктаў на падставе не дагаворнага прынцыпу, а простага працоўнага эквіваленту. Адносіны-ж унутры соцыялістычнага сэктару завязваюцца шляхам плянаваньня-падпарадкаваньня і, па сутнасьці, ужо не зьяўляюцца правасуб'ектнымі адносінамі. Пашырэньне аграмаджанага сэктару цягне за сабой пашырэньне сфэры ўжываньня гаспадарча-адміністрацыйнага права, у меру чаго сфэра ўжываньня грамадзянскага кодэксу скарачаецца. Але сапраўды,—прадаўжае аўтар,—такое пашырэньне сфэры гаспадарча-адміністрацыйнага права адзначае ператварэньне яго ў няправа“. Вось тутакі і закапаны сабака, бо адсюль лёгічна вынікае, што тое што ўжо ператварылася ў няправа, лічыцца праўнай нормай, натуральна, ня можа.¹⁹

Справа, аднак, у тым, што плян намячае і актыўна разьвівае фундамант, на якім грунтуецца далейшае разгортваньне гаспадарчай сыстэмы. Акт плянаваньня абумоўлівае праўныя нормы і рэальна дзейнічае праз акты рэгуляваньня. Вось чаму рэгуляваньне становіць сабой спосаб ажыццяўленьня пляну і, такім чынам, паміж актамі плянаваньня і рэгуляваньня існуе неразрыўная сувязь, бо акты плянаваньня нямінуча выклікаюць акты рэгуляваньня. Пабудаваны-ж на пляне таваразварот карыстаецца дагаварамі, якія канкрэтызуюць плян праз дакладнае ўстанаўленьне праў і абавязкаў контрагэнтаў.

Выходзячы з асноўнага палажэньня, што натуральнай асаблівасьцю грамадзянскага права, і разам з тым адпаведнага кодэксу, бяз якой яны абавязкова трацяць увесь сэнс, зьяўляецца так званая дагаворная свабода, некаторыя дасьледчыкі заўважаюць, што паколькі дзейнічае ў народнай гаспадарцы сыстэма плянаваньня, пастолькі для ўжываньня норм грамадзянскага права няма цьвёрдай глебы.

Але тут крытыка б'е далей мэты. Каб давесцьці ўсю неўгрунтаванасьць яе, даволі будзе падкрэсьліць, што і свабода наогул ёсьць толькі „soi-disant“ свабода“ (так званая свабода). Успомнім, да рэчы, словы Леніна ў дачыненьні да гэтага паняцьця. „Трэба адзначыць погляд Маркса на суад-

¹⁹ Братусь у часопісі „Советское государство и революция права“, 1930 г. № 11-12, стар. 153—155 (арт.: „К проблеме хозяйственно-административного права“).

носіны паміж свабодай і неабходнасьцю: неабходнасьць—схляпая, пакуль яна не ўсвядомлена. Свабода-ж ёсьць свядомасьць неабходнасьці²⁰. Такім іменна чынам, як свядомасьць неабходнасьці, тлумачыцца і свабода дагавароў, што зразумела, не касуе разрыву паміж формальнай роўнасьцю і фактычнай няроўнасьцю контрагентаў у капіталістычным сьвеце. Гэта даводзіць, паміж іншым, славуты артыкул Code civil, абвесьціўшы прынцып, што законна зробленыя згоды маюць сілу закону ў дачыненьні да тых, хто іх учыніў, і які ў сучасны момант значна страціў сваё першыпачатковае унівэрсальнае значэньне.²¹

Прынамсі, ужо пяцьдзесят год, як адна за адной у самой Францыі праломвалася прабоіна за прабоінай у гэтым самым прынцыпе. Імпэрыялістычная вайна і пасьляваенныя часы прынеслі яшчэ бальшыя ўшчамленьні гэтага унівэрсальна-капіталістычнага „прынцыпу“, і пры тым ва ўсіх буржуазных краінах. Няма патрэбы спыняцца тут на ўжо раней існаваўшых дагаварох адносна карыстаньня паслугамі так званых грамадзка-карысных прадпрыемстваў. У іх няма месца так званай свабодзе волі „даўжніка“; ёсьць толькі дагавор далучэньня, які заключаецца праз запаўненьне бланку або ўзору, складзенага прадпрыемствам.

Вышэй мы бачылі, што плян ёсьць база, на якой складаюцца адпаведныя загады, якія накіроўваюць работу дзяржыўных і коопэрацыйных прадпрыемстваў. Для ўдалай рэалізацыі, правядзеньня ў жыцьцё гэтых загадаў ужываецца дагаворная форма. Плян, такім чынам, рэалізуецца пры дапамозе мэтоду дагавору. Дагавары, заключаемыя сярод соцыялістычнага сэктару, бясспрэчна, зьяўляюцца тыповым відам прадыхтаваных дагавароў.

Аднак, паміж імі і прадыхтаванымі дагаварамі, якія характарызуюць сыстэму монопольнага і імпэрыялістычнага капіталізму, ёсьць вялізарная дыстанцыя. Плянаваць капіталістычная, якая прыводзіць да поўнага адрыву зьместу ад літары закону, ня можа мець нічога супольнага з сыстэмай соцыялістычнага будаўніцтва. Бо тая плянаваць, якая ўласьціва гаспадарцы магнатаў капіталізму, становіць сабой толькі згушчаны спосаб неўгамаванай эксплёатацыі чалавека чалавекам. Таму зусім натуральна, што ў буржуазных краінах паасобныя гаспадарчыя „станцыі“ (як любяць выражацца буржуазныя тэорытыкі, гаворачы аб

²⁰ Ленін—том XVIII, стар. 10.

²¹ Вось тэкст артыкулу 1134: Les conventions légalement formées tiennent lieu de loi à ceux qui les ont faites. У зьвязку з гэтым артыкулам у выданьні паказанага кодэксу—Petite collection Davoz (1928—1929) запісана наступная характэрная ўвага: „L'art. 1134... concerne le juge aussi bien que les parties intéressées; le juge est donc lié par les conventions, comme il l'est par la loi elle même, et il ne peut pas les modifier au nom de l'équité (Art. 1134 датычыць судзьдзі таксама як і зацікаўленыя стораны; значыць, судзьдзя зьвязаны згодамі нараўне з законам і ня можа іх зьмяніць у імя справядлівасьці).“

суб'єктах права, якія ўдзельнічаюць у грамадзянскім звароце²², ня могуць ухіліцца эксплёататарскіх кіпцюроў.

Іншая справа—дагавор пры панаванні соцыялістычнай сыстэмы народнае гаспадаркі. Тут ён (дагавор) становіцца толькі карыснаю формаю арганізацыі грамадзкіх адносін, зьяўляецца найзручнейшым сродкам апасрэдкавання пэўных маемасных адносін. Шкоднасьць так званай дагаворнай свабоды пры гэтай сыстэме траціць сваю вастраць, бо спробы адвольна заключаць дагавары сустракаюць рад загародак, устаноўленых савецкім ладам. З аднаго боку, забаронены пэўныя зьдзелкі, з другога боку, іншыя зьдзелкі дапускаюцца толькі пры ўмове захаваньня абмежаваньняў прадпісаных законам. А над усім пануе рынцып, паводле якога толькі тое абараняецца законам, што не супярэчыць дыктатуры пролетарыяту, інтарэсам рабочае клясы і працоўных мас. Гэтым дзяржава мае магчымасьць непасрэдна ўплываць на зьмест узаемаадносін контрагентаў, накіроўваць іх наа жыцьцяўленьне гаспадарчых задач, звязаных з соцыялістычным будаўніцтвам.

Такім чынам, прымусовыя нормы адыгрываюць пры савецкім ладзе найважнейшую ролю. Дыспозыцыйнаму погляду старон пастаўлены пэўныя межы: толькі некаторыя элемэнтны сваіх дагаворных адносін яны маюць права адзначаць, астатнія элемэнтны загадзя ўказаны ў законе або законных загадах і падлягаюць абавязковаму захаваньню. У такім выглядзе дагавор і выступае, як стрыжань, на якім трымаецца гаспадарчы разрахунак у соцыялістычным сэктары. Не дарма-ж т. Молатаў падкрэсьліваў вялікае значэньне практыкі дагавароў. „З пункту гледжаньня плянаў, якія мы прымаем на аснове цвёрдых узаемаадносін паміж гаспадарчымі арганізацыямі і з пункту гледжаньня ўмацаваньня гаспадарчага разрахунку ў нашых прадпрыемствах і гаспадарчых арганізацыях,—сказаў т. Молатаў,—дагавары павінны заняць найважнейшае месца ў нашай рабоце на будучы год“. „Як вядома, нашы прынцыпы гаспадарчага разрахунку ні ў якой ступені не супярэчаць плянавай арганізацыі гаспадаркі. Наадварот. Наш гаспадарчы разрахунак знаходзіцца ў цеснай сувязі, больш таго, у падпарадкаваньні прынятаму народна-гаспадарчаму пляну. З другога-ж боку, укараненьне гаспадарчага разрахунку неабходна іменна для таго, каб шляхам разьвіцьця адпаведнай адказнасьці і, адначасова, ініцыятывы ў рабоце прадпрыемстваў і гаспадарчых органаў забясьпечыць выкананьне гаспадарчай праграмы. Сыстэма дагаворных адносін зьяўляецца найлепшым сродкам злучэньня гаспадарчага пляну і прынцыпаў гаспадарчага разрахунку, а таму на гэту справу ўсе гаспадарчыя арганізацыі павінны звярнуць асаблівую ўвагу“.²³ Патрабаваньне безадкладнага ўмацаваньня гаспадарчага разрахунку і дагаворнай дысцы-

²² Напрыклад, Петражыцкі.

²³ Молотов—О выполнении первой пятилетки. Доклад 2-й сессии ЦИК СССР о народно-хозяйственном плане на 1932 г. (задачи момента).

пліны таксама падкрэсьліваецца рэзолюцыяй XVII канфэрэнцыі УсеКП(б).

Пры дапамозе дагаворнай сыстэмы адбываецца тавара-зварот унутры Саюзу ССР. Аднак, практычную важнасць дагавор набывае, апроч таго, і таму, што савецкая гаспадарчая сыстэма стаіць супроць рынку капіталістычных краін, з якім яна ўступае ў пэўныя адносіны.

Будучы кодэкс гаспадарчых законаў на рэгуляваньні дагаворных адносін павінен будзе грунтоўна спыніцца, ахапіўшы і такія адносіны, якія сучасным кодэксам па зразумелым прычынам не нормаваны. Сярод такіх спосабаў апасрэдаваньня на першым месцы павінны стаяць плянавыя дагавары, у прыватнасьці трэба адзначыць контрактацыю і генэральныя дагавары. Ёсць, праўда, думка, адхіляючая іх дагаворны характар. Але яна прэрэчыць дыялектычнаму разьвіцьцю дагаворнай фігуры наогул.²⁴

Было нямала спроб кваліфікаваць праўную прыроду контрактацыі. Стараліся абавязкова знайсьці для яе старажытны трафарэт, падагнаць яе пад той ці іншы тып рымскай аблігацыі. У гэтым шуканьні адны ўпадаблялі контрактацыю падраду,—другія—пастаўцы, яшчэ іншыя—таварыству. Толькі ўжо потым вырашылі праблему—калі толькі можна лічыць гэта пытаньне праблемай—у тым сэнсе, што гэта—дагавор sui generis, асобны, спэцыфічны, які ня мае нічога супольнага з вядомымі гісторыі права дагаворнымі адносінамі. І трэба сказаць, што ўсе спробы прыклеіць контрактацыі той ці іншы старажытны ярлык, асуджаны на поўны правал, бо яна адлюстроўвае новыя эканамічныя і грамадзкія адносіны ў краіне дыктатуры пролетарыяту, для якіх у законадаўстве буржуазнага сьвету ня можа знайсьціся ніякай паралелі. Тое самае трэба сказаць і пра генэральныя дагавары. І яны становяць сабой складаную дагаворную фігуру, маючую свае асаблівасьці. Так, напрыклад, паводле гэтых дагавароў уся рызыка пераходзіць на набывальніка тавару ў момант здачы яго на чыгунку, параход і г. д. Між тым згодна з артыкулам 66 Грамадзянскага кодэксу права ўласнасьці ў дачыненні да рэчаў, якія адзначаюцца радавымі прызнакамі (лікам, вагою, меркаю), пераходзіць да набывальніка толькі з моманту іх перадачы, калі ў адпаведнасьці з арт. 67 набывальніку ня ўручаны распарадчыя дакумэнты.

Будучы кодэкс гаспадарчых законаў, далей, павінен будзе адбіць на сабе важнае, першараднае значэньне, якое належыць дзяржаўнай уласнасьці ў справе соцыялістычнага будаўніцтва. Што ў гэтых адносінках спачатку дасягнута было судовай практыкай і зафіксавана ў радзе дадатковых норм, трэба ўключыць у кодэкс.

²⁴ Гл. мой артыкул, надрукаваны ў „Працах Інстытуту савецкага будаўніцтва і права пры Беларускай Акадэміі Навук“, 1931 г. стар. 141-142. Праўны характар контрактацыі імкнуўся адмовіць профэсар Розэнблум (гл. „Записки института советского права“, 1929 г., вып. 2, стар. 109).

Складнасьць і паўната—не формальная, а па сутнасьці,—таксама вымагае ўключэньня ў кодэкс рэгуляваньня і такіх гаспадарчых адносін, якія звычайна рэгулююцца спэцыяльнымі актамі. Да ліку такіх матэрыяў адносяцца, паміж іншымі, аўтарскае права розных відаў і так званыя прамысловыя правы. Ня менш рацыянальна будучы кодэкс мог-бы абагаціцца нормаўмі, якія рэгулююць адносіны паміж перавозчыкамі і атрымальнікамі грузу (канасамэнт), адносіны зьвязаныя з дагаворам фрахтаваньня судна на пэўны час (таймс-чартэр), пэртэпарты і г. д., а таксама дагаворам контокорэнтэ.

Аднак, супроць такога напрамку павялічэньня кодэксу чуюцца прэрэчаныя. Скажуць, па-першае, што большасьць пералічаных зараз адносін ужо ня маюць прыватна-праўнага характару, а па-другое, што спрэчкі, узьнікаючыя ў сувязі з імі, разглядаюцца пераважна ня ў звычайным, ордынарным судовым парадку. Гэту думку, популярную сярод цэлага раду савецкіх работнікаў, падтрымлівае і д-р Фрэйнд.²⁵ Але яна павінна быць рашучым чынам адхілена, як не адпавядаючая асабліваму характару савецкага права, якое грунтуецца на эканамічным законе пераходнага часу ад капіталізму да кунунізму і скрозь прасякнутага адзінствам. Ня зьнішчаецца адзнака адзінства таксама і наяўнасьцю, на пэўных этапах разьвіцьця гэтага процэсу, прыватнаўласніцкіх, дробна-капіталістычных адносін, дапускаемых ня з тым, каб іх увекавечыць, але з мэтай перамагчы і, урэшце, ліквідаваць.²⁶ Савецкі грамадзянскі кодэкс сваім зьместам, сваімі каманднымі вышынямі, сваімі прынцыповымі ўстаноўкамі зьяўляецца прамою процілегласьцю грамадзянскім кодэксам, пабудаваным на капіталістычнай сыстэме гаспадаркі. А таму ва ўмовах савецкае рачаістасьці адшукаць мяжу паміж правам публічным і прыватным—бязплодна і памылкова.²⁷ Задача-ж наша заключаецца ў тым, каб пабудаваць кодэкс не грамадзянскі, а гаспадарчых законаў наогул, у якім усе адносіны павінны быць афарбаваны ў публічны колер і накіроўвацца на будаўніцтва соцыялізму. З другога боку, зусім бязгрунтоўна ўбачыць розніцу паміж паасобнымі адносінамі, якія рэгулююцца савецкім законам у тым, што спрэчкі па адных разглядаюцца ў звычайным судовым парадку, а спрэчкі па другіх разбіраюцца адміністрацыйнымі або складаючымі сурогат суда спэцыяльнымі ўстановамі. Бо гэта-ж толькі формальны і выпадковы прызнак, які ня можа вырашыць

²⁵ Гл. Zeitschrift für die gesamten Fragen des europäischen Ostens, Heft 12, September 1931.

²⁶ Рэзолюцыя зьезду марксыстаў-дзяржаўнікаў, 1931 г.

²⁷ Профэсар Караджэ-Іскраў падкрэсьлівае, што на справе савецкія законы і справавядзеньне грамадзка-праўных адносін яскрава адмяжоўваюцца ад публічна-праўных адносін, складаючых паасобную сыстэму права. Спасылка аўтара на т. т. Стучка, Чарапахіна, Кекчаяна сьведчыць аб тым, што ў гэтым пытаньні ён знаходзіцца пад уплывам ідэі Стучка аб неабходнасьці складаньня двух кодэксаў: чыста-грамадзянскага і адміністрацыйна-гаспадарчага. Гл. працу Караджэ-Іскрава—„Die öffentlichen Sachen nach Sovietrecht“ (часопіс „Zeitschrift für Ostrecht“, 1931, Heft 12, S. 849).

пытання па сутнасці. Таму і зусім праў т. Гінцбург, калі кажа, што адзіная савецкая гаспадарчая сыстэма рэальна існуе пры наяўнасці ў ёй мноства гаспадарчых укладаў, а ў звязку з гэтым і адзіная сыстэма гаспадарчага права дапускае розныя падыходы адносна метадаў, прыёмаў і спосабаў праўнага рэгулявання ў залежнасці ад соцыяльнай прыроды і класавай сутнасці адпаведных адносін.²⁸ Трэба заўсёды памятаць, што савецкае права (а ў прыватнасці права гаспадарчае) ёсць адна з многалікіх форм політыкі пролетарыату.²⁹

Ужо з сказанага відаць, што змест будучага кодэксу гаспадарчых законаў будзе ў значнай меры адрознівацца ад чыннага грамадзянскага кодэксу, які ў многіх адносінах сябе перажывае, не адпавядаючы сучаснаму стану соцыялістычнага будаўніцтва.

Але як-бы сабе не ўявіць змест і структуру будучага кодэксу гаспадарчых законаў, якую-б не прапанаваць канву для яго перабудавання (спробы ў гэтым кірунку—праўда, над аспектам грамадзянскага кодэксу—зроблены, і мы на іх ніжэй спынімся), — справа не абмяжоўваецца простым ажыццяўленьем гэтай задачы. Яна ўскладняецца тым, што раней чым прыступіць да конструявання такога кодэксу,—трэба спачатку ўстанавіць тыя асноўныя падставы, грунтоўныя прынцыпы, на якіх толькі магчыма пабудаваць адпавядаючы сучаснаму этану соцыялістычнага будаўніцтва кодэкс гаспадарчых законаў.

III

Раней чым заняцца пытаннем аб тым, якімі павінны быць агульнасаюзныя падставы гаспадарчага законодаўства, мэтазгодна застанавіцца на зробленых у гэтым кірунку спрабах. Гэтыя спробы, праўда, паставілі сабе больш вузкую задачу выпрацоўкі асноў, маючы на ўвазе перагляд грамадзянскага кодэксу. Аналіз паказаных работ ня вычэрпваецца толькі гістарычным інтарэсам. Яны цікавы з тэй прычыны, што пэўная колькасць высунутых у іх прынцыпаў можа быць з вялікай карысцю перанята пры складаньні агульнасаюзных падстаў гаспадарчых законаў.

Грунтуючыся на хронолёгічным ходзе з'яўлення ў свет паказаных проектаў, спынімся спачатку на „Асновах грамадзянскага права Саюзу ССР“, складзеных створанай у лютым 1927 г. камісіяй, аб якой гутарка ішла вышэй. Пасля іх разгледзім выпрацаваныя тт. Стучкай і Амфітэатравым „Асноўныя падставы грамадзянскага законодаўства Саюзу ССР“, і нарэшце каротка прывядзем галоўныя рысы адпаведнага проекту 1927 г., выпрацаванага коллегіяй НКЮ УССР.

²⁸ Гінцбург—Проект закона об управлении госпромышленностью. „Советское государство и революция права“, 1931 г. № 10-12.

²⁹ Гл. Папуканис—Письмо т. Сталина и задачи теоретического фронта гос. и права („Советское государство“ 1932 г. № 1).

Што датычыць першага з памянёных проектаў, то ён зьяўляецца плодам работы камісіі, адкрыўшай сваю дзейнасьць 13 сакавіка 1927 г. пад старшынствам т. Дробніса.

На гэтым першым паседжаньні Камісіі падрабязна абмяркоўвалася шмат раз і раней узнятае пытаньне аб тым, ці ня будзе мэтазгодным выдаць адзін грамадзянскі кодэкс для ўсяго Саюзу ССР. Але гэта прапанова, якая знаходзіцца ў яўным прэрэчаньні з констытуцыяй СССР, была, натуральна, адхілена.³⁰ На наступным паседжаньні Камісіі, якое адбылося 7 мая 1927 г., складзены былі чатыры падкамісіі: першая—для выпрацоўкі проекту разьдзелу пра „агульныя палажэньні“, пад старшынствам т. Стучкі. Яна павінна была заняцца пытаньнямі аб ужываньні грамадзянскага права, аб крыніцах яго і аб колізійных нормах. Другая падкамісія атрымала заданьне распрацаваць проект разьдзелу аб „асобах“ і рэчах; яе старшынёй быў т. Бэрнштэйн.³¹ Трэцяя падкамісія пад старшынствам т. Раевіча павінна была скласьці проект разьдзелу пра „зьдзелкі і абавязацельствы“, а чацьвертай даручана было напісаць разьдзел аб асновах выключных правоў і аб асноўных палажэньнях спадчыннага права. Яна працавала пад старшынствам т. Пасталоўскага.³²

Далей, камісія прыняла наступную схему, ці пералік паасобных разьдзелаў агульнага projektu асноў грамадзянскага законадаўства і загалоўкаў іх: 1) уводныя пастановы; 2) агульныя палажэньні; 3) асобы; 4) рэчы; 5) асновы выключных правоў; 6) зьдзелкі і абавязацельствы; 7) асноўныя палажэньні спадчыннага права.

Ужо павярхоўны погляд на прыведзеную схему пераканае ў тым, што камісія цалкам ішла ў сваіх пачынаньнях на павяду аджываючага свой век кодэксу. Толькі разьдзел аб выключных правах складае адзіны сьмелы крок, адступаючы ад трафарэту. Праўда, ёсьць яшчэ адно адступленьне ад звычайнага ўзору: прынятая грамадзянскім кодэксам назва „об’ект“ (у дужках: „маемасьць“) заменена тэрмінам „рэч“. Але гэта-ж іменна старажытная рымская назва, якая перайшла ў большасьць буржуазных законадаўстваў. Аднак, мабыць, тэрмін „об’ект“ здаваўся занадта навуковым. У такім разе чаму-ж у проекце захаваны такія выразы, як „суб’ектнасьць“, „фідуцыярная зьдзелка“ і г. д. Між тым тэрмін „об’ект“ стаў у нас даволі популярным (напрыклад, об’ектабкладаньня).

Значна важней гэтай, параўнальна кажучы, дробязі формальнага характару—тыя прынцыповыя ўстаноўкі, на якіх

³⁰ На паседжаньні камісіі 7 мая 1927 г. унесена была напраўка, паводле якой гутарка ішла ня толькі аб выданьні адзінага кодэксу, але таксама аб зьмене пункту „п“ арт. 1 констытуцыі СССР.

³¹ Гэтай-жа падкамісіі даручана было таксама пытаньне аб уключэньні ў проект асноў грамадзянскага законадаўства прынцыпаў корпаратыўнага права.

³² Камісія прызнала немэтазгодным дадаць да projektu падставы сямейнага права ва ўсім аб’ёме. Але спэцыяльна-маемасныя адносіны сярод членаў сям’і павінны былі знайсьці месца ў проекце.

падкамісіі прапанавалі пабудаваць агульнасаюзныя падставы гаспадарчых законаў.

На чале падкамісіі, вызначанай для распрацоўкі „агульных палажэнняў“, як мы бачылі, стаяў т. Стучка. Выходзячы з думкі, што з мэтай аб'яднання работы чатырох падкамісій трэба перш за ўсё выявіць і ўстанавіць агульныя тэзісы, ён іх і выпрацоўваў і падаў на разгляд сэкцыі агульнай тэорыі права і дзяржавы, якая тады існавала пры Комакадэміі. Тэзісы гэтыя з часам былі ўхвалены Саветам Народных Камісараў Саюзу ССР, а таму маюць асабліва важныя прынцыповыя і гістарычныя інтарэсы. Што-ж датычыць projektu „Асноў грамадзянскага права СССР“ („Основы гражданского права Союза ССР“), які быў складзены, працаваўшай пры Савеце Народных Камісараў камісіяй, дык карысна спыніцца, для азнаямлення з ходам работы, ня толькі на гэтым прадзеле, але таксама на прапановах падкамісій. Справа ў тым, што шмат паказанняў апошніх у прадзел агульнай камісіі трапілі ў значна змененым выглядзе. Між тым далёка ня ўсе змены былі ўдалымі, а для пабудавання агульнасаюзных падстаў якраз некаторыя палажэнні падкамісій могуць аказацца больш карыснымі.

Прывядзем галоўнейшыя палажэнні, запісаныя ў агульных тэзісах т. Стучкі:

1. Бязумоўна павінны быць захаваны камандныя вышыні, а іменна: права дзяржаўнай уласнасці на землю і на сродкі буйной прамысловасці і транспарту, монополія замежнага гандлю, а таксама нутранага,—у першую чаргу—аптовага гандлю.

2. Уся зямля, лясы, нетры, воды, а таксама фабрыкі і заводы, чыгуначныя, водныя і паветраныя транспарт і сродкі сувязі складаюць уласнасць рабоча-сялянскай дзяржавы, якая адзначаецца асобнымі законамі СССР і вярхоўнымі органамі РСФСР, ці астатніх саюзных рэспублік. Побач з дзяржаўнай уласнасцю стаіць асобна коопэрацыйная ўласнасць, маючая перавагу перад прыватнай уласнасцю.

3. У СССР дзейнічае заўсёды прэзумпцыя на карысць дзяржаўнай уласнасці, у звязку з чым і з прычыны недапушчэння набывальнай даўнасці прэтэнзіі дзяржавы адносна права ўласнасці і выключэння таго ці іншага аб'екту з прыватнага ўладання, альбо карыстання—не абмежаваны ніякімі даўнаснымі тэрмінамі.

4. Дзяржаўныя ўстанавыя пляны вытворчасці і размеркавання прадуктаў з уключэннем у яго як дзяржаўнай, так і коопэрацыйнай і прыватнай уласнасці і іх вытворчасці.

5. Для гандлёвага звароту праводзіцца, адпаведна з адзіным дзяржаўным плянам, арганізаваны, законам абгрунтаваны, агульны ўплыў наровень цен прадуктаў-тавараў.

6. Захоўваюць поўную моц артыкул 2 уводнага закону і правы, устаноўленыя на карысць дзяржавы і працоўных артыкуламі 5 і 6 уводнага закону і ўвагай да арт. 59 ГК.

7. Грамадзянскія правы абараняюцца апроч выпадкаў, калі яны ажыццяўляюцца ў супярэчнасці з іх соцыяльна-гаспадарчым прызначэннем.

8. Ніхто ня можа быць прымусова пазбаўлены яго правоў інакш, як праз суд (у парадку крымінальным або ў выніку спрэчкі аб грамадзянскім праве) ці шляхам рэквізіцыі з атрыманням узнагароды.

9. У выпадку парушэння соцыяльна-эканамічнага прызначэння права дапускаецца на карысць дзяржавы конфіскацыя або наогул бясплатнае адчужэнне ўласнасці, альбо пазбаўленне прыватных асоб і арганізацый маемасных правоў, але толькі ў парадку і выпадках, прадугледжаных саюзным законам (напрыклад, з прычыны пропуску даўнаснага тэрміну, процізаконнасці зьдзелкі і г. д.). Ва ўсіх астатніх выпадках абавязкова ўзнагарода за некарыстаныя выдаткі па прынцыпу эквіваленту.

10. Пытаньне аб правах чужаземцаў рэгулюецца міжнароднай згодай або асобнай пастановай цэнтральных органаў СССР.

Зараз убачым, як адбіліся паказаныя тэзісы на выпрацаваных агульнай камісіяй „асноўных палажэннях“.

Перш за ўсё трэба зазначыць, што „Основы гражданского права Союза ССР“, якія складзены былі камісіяй, некалькі адступілі ад прапанаванай падкамісіяй схемы. Падкамісія атрымала заданьне—скласці проект адпаведных прынцыпаў па разьдзелах, якія датычацца суб'ектаў права, маемасці, зьдзелак і абавязацельстваў, выключных правоў і спадчыны. Між тым, проект камісіі складаецца з наступных разьдзелаў: агульныя палажэнні—праваздольнасць—зьдзелкі—адказнасць за прычыненую школу—дагаворы—рэчавыя правы—парадак насьледвання і дарэнне—даўнасць—рэквізіцыя і конфіскацыя—заканадаўства ў галіне прамысловасці, замежнага гандлю, і ўстанаўленьне сыстэмы ўнутранага гандлю—заканадаўства ў галіне крэдыту—аўтарскае права.

Некаторыя з пералічаных матэрыяў толькі намечаны і не суправаджаюцца ўказаньнем прынцыпаў, на якіх павінны грунтавацца агульна-саюзныя падставы гаспадарчых законаў. Між тым у гэтым іменна і заключаецца ўсё заданьне.

Проект камісіі—асновы грамадзянскага права Саюзу ССР—абыймае сорок палажэнняў, з ліку якіх, аднак, толькі чатыры фігуруюць пад загалоўкам „агульныя палажэнні“. У параўнаньні з проектам Стучкі гэта адзначае вельмі значнае скарачэнне. Але трэба прызнаць, што ў гэтай справе камісія паступіла зусім мэтазгодна, бо цэлы рад прапанаваных ёю тэзісаў не адносіцца да катэгорыі агульных палажэнняў.

Вось тыя чатыры агульныя палажэнні, якія высунула камісія:

I. У Саюзе ССР сыстэма гаспадарчых адносін і іншыя грамадзка-праўныя адносіны рэгулююцца грамадзянскім законадаўствам: а) Саюзу ССР, паколькі ў інтарэсах адзін-

ства грамадзянскага правапарадку, паводле артыкулу 1 конституцыі СССР, неабходна іх рэгуляваньне ў агульнасаюзным маштабе і б) саюзных рэспублік на аснове агульных падстаў, запісаных у далейшых артыкулах.

II. Ніхто ня можа быць пазбаўлены грамадзянскіх правоў, або абмежаваны ў правах інакш як у выпадках і ў парадку, адзначаных законам. Толькі ў выпадках, станоўча ўказаных у законе, суд можа адмовіць у ахове паасобных грамадзянскага права на той аснове, што ажыццяўленьне гэтага права відавочна нярэчыць у даным выпадку агульным падставам савецкага законадаўства або агульным задачам савецкага гаспадарчага будаўніцтва.

III. Ніякія спрэчкі аб грамадзянскіх праваадносінах, узьнікшых да 7 лістапада (новага стылю—М. Г.) 1917 г., ня прымаюцца да разгляду судовымі ўстановамі Саюзу ССР і саюзных рэспублік. Саюзным рэспублікам даецца права пашырыць ужываньне гэтага артыкулу ўстанаўленьнем больш позьняга тэрміну.

IV. Спрэчкі аб грамадзянскім праве вырашаюцца ў судовым парадку, наколькі законадаўствам Саюзу ССР і паасобных рэспублік не ўстаноўлены асобны парадак вырашэньня ў дачыненні да тых або іншых катэгорый спраў. Адмаўленьне ад права зварачацца ў суд неспраўдна.

З паказанага пераліку відаць, што па сутнасьці адно толькі палажэньне, запісанае пад II, супадае, хаця і не літаральна, з тэзісам, прапанаваным т. Стучка. Нельга, праўда, сказаць, што, дзякуючы гэтай акалічнасьці, справа пагоршылася. Бо мэта агульных палажэньняў у тым толькі і заключаецца, каб высунуць такія прынцыпы, якія павінны мець аднолькавую практычную важнасьць і політычнае значэньне для ўсіх паасобных гаспадарчых адносін, рэгулюемых законам, у гэтым сэнсе „агульныя палажэньні“ становяць сабой як-бы фундамент, на якім маюць будавацца асновы нормаваньня паасобных гаспадарчых адносін. Але, зразумела, склад агульных палажэньняў чатырма артыкуламі ня вычэргаецца. Так, напрыклад, пытаньне пра праваздольнасьць нельга лічыць другараднай дробяззю, праўнае рэгуляваньне якой не адыгрывае значнае ролі ў соцыялістычным будаўніцтве, а таму ня мае патрэбы ў вырашэньні ў агульнасаюзным маштабе.

Ухвалы заслугоўвае імкненьне камісіі адразу-ж паставіць кропку над „і“, што відаць з першага агульнага палажэньня пра тое, што рэгуляваньне гаспадарчых (камісія кажа: грамадзянскіх) адносін праводзіцца часткова законадаўствам СССР, часткова, але ў строгай адпаведнасьці з апошнім, законадаўствам саюзных рэспублік. На жаль, тут назіраецца занадта боязнае перайманьне чыннага Грамадзянскага кодэксу. Калі ня лічыць перанясеньня артыкулу 6 ГК і артыкулу 4 уводзін да яго ў склад агульных палажэньняў, ды яшчэ правіла, пра якое зараз ішла гутарка,—дык ініцыятывы камісіі ня відаць. Вынікаў XVII Усесаюзнай партканфэрэнцыі

ў часе складання projektu, які мы цяпер разглядаем, натуральна, яшчэ ня было. Але вялізарнейшыя посьпехі нашае краіны на шляху соцыялістычнага будаўніцтва і тады ўжо былі відавочны, а таму павінны былі служыць кіраўнічай думкай пры выпрацоўцы агульных палажэньняў у ліку саюзных асноў гаспадарчага законадаўства.

У другім разьдзеле свайго projektu, які трактуе пра праваздольнасьць, камісія вельмі добра пераапрацавала артыкул 4 Грамадзянскага кодэксу, даўшы яму наступную формулёўку: „Грамадзянская праваздольнасьць у межах, устаноўленых законам з мэтай умацаваньня і разьвіцьця соцыялістычных падстаў у галіне народнае гаспадаркі, уздыму вытворчых сіл краіны і аховы інтэрасаў працоўных, надаецца: 1) дзяржаўным установам, а таксама дзяржаўным прадпрыемствам, якія не зьяўляюцца юрыдычнымі асобамі; 2) дзяржаўным прадпрыемствам і іх аб'яднаньням, якія на падставе распараджэньня дзяржаўнай улады зьяўляюцца самастойнымі юрыдычнымі асобамі; 3) коопэрацыйным організацыям; 4) усякага роду іншым організацыям, за якімі ўстаноўленым парадкам прызнаны правы юрыдычнае асобы; 5) усім грамадзянам Саюзу ССР; 6) чужаземцам на падставе асобнага ў адносінах да іх закону СССР і міжнародных дагавароў.³³

Такім чынам, можна лічыць, што пытаньне пра праваздольнасьць прынцыпова вырашана здавальняюча і вычарпальна. Аднак, сумненьне ўзьнікае з другога боку. Ці будзе правільным у агульнасаюзных падставах зусім умаўчаць пра дзеяздольнасьць, якая далёка не заўсёды з праваздольнасьцю супадае? Ці будзе мэтазгодна гэту практычна найважнейшую справу цалкам перадаць у кампэтэнцыю законадаўства па асобных саюзных рэспублік, дапускаючы тым самым непажаданы і шкодны разнабой?

Здаецца не павінна быць на конт гэтага двух поглядаў, бо ўстойлівасьць таварнага звароту ў даным выпадку патрабуе ўстанаўленьня аднолькавага прынцыпу на ўсёй тэрыторыі Саюзу.

Нельга таксама згадзіцца з праведзенай у проекце камісіі ўстаноўкай, згодна якой „камандныя вышыні“ нібы мімаходзь уцягнуты ў рубрыку артыкулаў, якія трактуюць пра праваздольнасьць. Гэтыя „вышыні“ складаюць альфу і омэгу на глебе соцыялістычнага будаўніцтва ў справе выпрацоўкі агульнасаюзных падстаў гаспадарчых законаў. Іх месца — у агульных палажэньнях, бо яны зьяўляюцца асабліва важнаю часткаю ўсяго фундаманту нашае політычнае і гаспадарчае сыстэмы. У тэзісах Стучкі яны і фігуруюць, як асноўныя прынцыпы.

Іншая справа — нормаваньне аб'ёму правоў, якімі карыстаюцца паасобныя суб'екты, юрыдычныя і фізычныя асобы. Правілы, якія датычаць гэтага пытаньня, могуць і не выкладацца як фундамантальныя палажэньні, бо, з аднаго боку,

³³ Правіла артыкулу 4 ГК трэба перанесці ў агульныя палажэньні.

аб'ём прадастаўленых суб'ектам правоў прызначаны ў значнай ступені існаваньнем камандных вышынь. А па-другое, ход разьвіцьця нашага законадаўства на працягу ўжо першай пяцігодкі даводзіць, што гэтыя правілы адрозьніваюцца асаблівай элястычнасьцю.

Тое, што вышэй сказана пра адносіны камісіі да камандных вышынь, у поўнай меры трэба пашырыць яшчэ і на другое вельмі важнае пытаньне.

У прыемце камісіі правіла пра тое, што пол, нацыянальнасьць і вызнаньне ня маюць ніякага ўплыву на аб'ём грамадзянскай праваздольнасьці і ні ў якім разе ня могуць служыць падставай для яе абмежаваньня, складае дадатак да нэрмы пра праваздольнасьць. Такім чынам, затушоўваецца выключная важнасьць гэтага тэзісу, якому трэба ўдзяліць асаблівую ўвагу і даць адпаведнае месца з прычыны ўласьцівага яму дэкларацыйнага характару.

Падкамісіі, работаўшай пад старшынствам т. Бэрнштэйна, даручана было распрацаваць прыект аб асобах і рэчах (дакладней кажучы: аб маемасьцях). На жаль, мы ня маем поўнага прыекту гэтае падкамісіі; ёсьць, аднак, даволі падрабязны сьпіс асноў, прапанаваных ёю. Сьпіс гэты надзвычайна цікавы, і варта азнаёміцца з ім, каб прасачыць, як скарысталася яго камісія, ды наогул, ці скарысталася яна гэты сьпіс.

Пакажам намёткі падкамісіі. Па рэчаваму праву яна высунула наступную схему: 1. Агульныя палажэньні з падразьдзелаў: прадметы выключнай уласнасьці дзяржавы, а іменна: зямля лясы, воды, чыгуначныя шляхі агульнага карыстаньня; прамысловыя прадпрыемствы; прадметы, якія могуць быць аб'ектам прыватнай уласнасьці ня інакш, як з асобнага дазволу ўраду або адпаведных дзяржаўных органаў (паветраныя судны, авіяцыйныя motors і г. д.); прадметы, зварот якіх абмежаваны спэцыяльнымі законамі (чужаземная валюта, сьпірт, атруты і г. д.); дзяржаўная маемасьць, распараджэньне якою абмежавана законам (аб адчужэньні дзяржаўнай маемасьці). Схема па праву ўласнасьці такая: 1) азначэньне; 2) абарона; 3) набываньне права ўласнасьці; 4) безгаспадарчая маемасьць; 5) спыненьне права ўласнасьці. Затым намечаны наступныя параграфы: абарона ўласнасьці (другі раз?)—асновы права забудовкі—права бестэрміновага карыстаньня зямлёй пад будынкамі—права концэсійнага карыстаньня—асновы залоговага права (у прыватнасьці, залог тавару ў звароце і пераапрацоўцы).

Ужо павярхоўны разгляд паказанай схемы пераконвае ў яе недастатковай вытрыманасьці і кідаючайся ў вочы мэханічнасьці. Цяжка ўстанавіць, у якой меры сама камісія скарысталася пропозыцыі сваёй падкамісіі. Калі-ж зьвярнуцца да прыекту камісіі, дык выявіцца, што яна вінавата ў тых самых грахах, якія ўласьцівы рабоце падкамісіі. У падкамісійным прыемце сустракаем той-жа выпадковы характар выкладу паасобных матэрыялаў, такую-ж немотываваную чаргу, па якой

праводзяцца разьдзелы, што і ў наметках падкамісіі Бэрнштэйна. Досыць будзе паказаць гэтыя разьдзелы, якіх у прэекце маецца дванаццаць. Вось яны: агульныя палажэньні—праваздольнасьць—зьдзелкі—адказнасьць за шкоду—дагавары—рэчавыя правы—парадак пераходу спадчыны і дарэньне—даўнасьць—рэквізіцыя і конфіскацыя—заканадаўства ў галіне прамысловасьці, замежнага гандлю і сыстэма нутранага гандлю—заканадаўства ў галіне крэдыту—аўтарскае права.

Тут многае выклікае справядлівыя сумненьні. Як вядома, гаспадарчае права ёсьць форма арганізацыі адносін вытворчасці і абмену. Выходзячы з гэтай бяспрэчнай ісьціны, трэ́ было-б раней выкладаньня агульна-саюзных асноў аб зьдзелках даць устаноўку аб'ектаў, якія падлягаюць абмену. Іншымі словамі, здавалася-б больш лёгічным пачаць з рэчывага права, а потым ужо перайсьці да дагаворных і іншых абавязацельсьцывеных адносін.

Скажуць, напэўна, што і ў германскім Грамадзянскім кодэксе абавязацельсьцывенае права папэраджае рэчавае. Але гэта для нас ня ўзор. Бо ў даным выпадку меў месца адзін з шматлікіх манэўраў буржуазіі, якая такім шляхам праштурхала права прыватнай уласнасьці пасля таго, як замарыла „заканадаўцаў“ звыш шасьцюстамі артыкулаў аб так званых даўгавых адносінах.³⁴

Буржуазная літаратура і цяпер засталася вернаю сваім імкненьням замаскаваць істотнае становішча шляхам сьціраньня розьніцы паміж рэчавым і абавязацельсьцывеным правам. Паміж іншымі і Ленінградзкі профэсар Магазынэр раіць пабудаваць такую тэорыю, якая здольна спыніць разрыў паміж, прыведзенымі галінамі права такім чынам, што абодвы будуць выходзіць з права на чужыя дзеяньні, і тады, як думае аўтар, уласнасьць, залог і забудоўка змогуць пабудавацца без фэтышу: паняцця права на рэч.

Ня варта, аднак, падавацца ў палон гэтай заблытанай тэорыі. Агульныя асновы гаспадарчых законаў, наадварот, павінны дасканальна ўстанавіць тыя прынцыпы, на якіх дапускаюцца рэчавыя правы ў пераходны ад капіталізму да камунізму пэрыод. Недастаткова абмяжоўвацца тым, што наогул паказаны камандныя вышыні. Патрэбна спэцыяльная ўстаноўка ў дачыненьні да рэчавых правоў. У прыватнасьці зусім не ахоплена прэектам колгасна-коопэрацыйная ўласнасьць, якая набывае выключна важнае значэньне, а між тым і яна зьяўляецца ўласнасьцю соцыялістычнай.

Права ўласнасьці ва ўсіх, дапускаемых савецкім ладам, відах павінна знайсці месца ў агульных прынцыпах савецкіх гаспадарчых законаў. У тым-жа разьдзеле неабходна паказаць агульнае праўнае рэгуляваньне зьвязаных з забудоў-

³⁴ Аўтары прэекту В. Г. В. далі гэтаму факту іншае тлумачэньне. Яны сьцьвярджалі, што абавязацельсьцывенае права лягчэй усваяецца за рэчавае права, чаму і трэба спачатку пісаць аб першым, а потым ужо аб рэчавым праве. Зразумела: „Wer es glaubt, zahlt eine Mark“.

доўкай адносі, ня гледзячы на тое, што мае выйсьці ў сьвет спецыяльны жыллёвы кодэкс. Іншая справа—права залогу. Тут можа ўзьнікнуць пытаньне, бо рэчавы характар залогу—прынамсі, у дачыненні да залогу даўгавых запатрабаваньняў—далёка не прызнаецца ўсімі.

Можна, аднак, пайсьці яшчэ далей, сьцьвярджаючы, што залогавы права наогул пазбаўлена рэчавага характару і хутчэй складае від абавязацельскага права. Такі погляд цяпер карыстаецца вялікай папулярнасьцю, хоць і ня ўсе згаджаюцца з ім.³⁵

Пры такіх умовах можна і ня супярэчыць тэндэнцыі перацягнуць асновы пра залогавы права ў разьдзел аб абавязацельствах і дагаварох.

Аднак, камісія пры СНК Саюзу засталася верная ўзору Грамадзянскага кодэксу, які залічае залог у катэгорыю рэчавых правоў.

Проект на конт рэчавых правоў наогул надта скупы на словы. Ён імі займаецца ўсяго ў двух артыкулах, прычым зьмест іх яшчэ больш характэрны, чымся колькасьць. Складаецца ўражэньне, быццам камісія нехаця падышла да гэтага разьдзелу. Тэкст артыкулаў такі: „Нормы, рэгулюючыя права ўласнасьці, права забудовкі і права залогу, устанаўляюцца законамі саюзных рэспублік“ (29) і „пры абароне рэчавых правоў адбіваюцца („отражаются“—М. Г.) інтарэсы добра-сумленага набывальніка. Вытрабаваньне маемасьці ад добра-сумленага набывальніка дапускаецца толькі ў тым выпадку, калі яна была страчана ўнаўнаважаным або скрадзена ў яго. Дзяржаўныя ўстановы і прадпрыемствы карыстаюцца правам вытрабаваньня належачай ім, але незаконна адчужанай, маемасьці ад усякага набывальніка. Выключэньні з дзеяньня гэтага артыкулу ў дачыненні да каштоўных папер на паказчыка ўстанаўляюцца агульна-саюзным законам (30)“.

Паказаная ўстаноўка, паводле якой рэгуляваньне ўсіх прызнаных савецкім ладам рэчавых правоў цалкам прадастаўляецца законадаўству саюзных рэспублік—калі ня лічыць агаворкі адносна каштоўных папер на паказчыка—прынцыпова не абгрунтавана, не пагоджана з палажэньнямі, якія самой камісіяй запісаны ў разьдзеле пра праваздольнасьць.

Непасрэдна пасля адзначаных артыкулаў пра рэчавыя правы проект прыводзіць нормы, рэгулюючыя пераход спадчыны. Нормы гэтыя, аднак, цяпер становяць сабой поўны анахронізм.

³⁵ П. І. Стучка не адмаўляецца ад рэчавага характару права залогу, што відаць з яго „Курса советского гражданского права“, ч. II, стар. 288. У сваіх „Основных началах гражданского законодательства Союза ССР“ (1931 г.) ён устрымаўся ад уключэньня залогу ў лік рэчавых правоў. Рэчавую прыроду залогу энэргічна адстойвае проф. Трэніцын („Вестник Советской Юстиции“, 1928 г. № 8; артыкул „Вещность собственности и залога“). Таксама проф. Пэргамент (Сборник статей в память академика-профессора В. М. Гордона, стар. 140).

Затым проект спыняецца на рэгуляваньні даўнасьці, рэквізіцыі і конфіскацыі. Між тым даўнасьць (іскавая, зразумела, бо аб іншай у нашых умовах ня можа быць і гутаркі), як вядома, зьяўляецца адным з важных спосабаў спынення правоў патрабаваньняў наогул, чаму адведзенае ёй у проекце месца ня можа быць прызнана ўдалым. Больш правільна пра даўнасьць гаворыцца ў разьдзеле аб агульных палажэньнях. Ня відаць, далей, з projektu, чыю кампэтэнцыю складае ўстанаўленьне адпаведных норм даўнасьці. На справе тут цаглядаецца практычна вельмі непажаданы разнабой.³⁶ Вядома таксама, якія рознагалосьці ў свой час выклікала такая простая ісьціна, што да іскаў аб адабраньні дзяржаўнай маемасьці з чужога незаконнага ўладаньня або карыстаньня даўнасьць ня ўжываецца. Але тут патрэбна агульнасаюзнае рэгуляваньне яшчэ і другога важнага пытаньня,—пытаньня пра ўжываньне даўнасьці да маемасьці, ня вытрабаванай на працягу пэўнага тэрміну ад працоўных.³⁷

Незразумела, нарэшце, чаму ў проекце камісіі рэквізіцыя і конфіскацыя займаюць месца толькі пасля права на спадчыну і дарэньня. З другога боку, заслугоўвае поўнай ухвалы высунуты камісіяй прынцып, паводле якога парадак і выпадкі дапушчэньня рэквізіцыі, таксама як і конфіскацыі ў адміністрацыйным парадку, устанаўляюцца спэцыяльнымі законамі Саюзу ССР, выпадкі-ж і парадак конфіскацыі маемасьці па суду вызначаюцца законадаўствам паасобных саюзных рэспублік.³⁸

Прапануемы Камісіяй прынцып адносна рэквізіцыі адступае ад існуючай сыстэмы, паводле якой рэквізіцыя праводзіцца згодна пастановы вярхоўных органаў саюзных рэспублік. Гл., напр., артыкул 69 ГК БССР, на падставе якога пытаньне пра неабходнасьць канкрэтнай рэквізіцыі робіцца ня інакш, як па пастанове Савету Народных Камісараў. Гл. таксама арт. 69 ГК РСФСР і дэкрэт СНК ад 17 кастрычніка

³⁶ Гл., напрыклад, увагу да арт. 446 ГК БССР і ўвагу да арт. 404 ГК РСФСР у ранейшых выданьнях.

³⁷ Паводле projektu зьмен ГК РСФСР, надрукаванага ў нумеры 23 за 1931 г. часопісу „Советская юстиция“, „маемасьць, ня вытрабаваная на працягу даўнаснага тэрміну ад працоўных ці іх аб'яднаньняў і якая імі выкарыстоўваецца працоўным спосабам, можа быць пакінута ў іх“. Гэта гібкая і мэтазгодная норма строга крытыкуецца г. Фіндзелевым („Советская юстиция“ 1932 г., № 5), але няўдала і бяз паважнай падставы.

³⁸ Цікава, што ў Германіі пытаньне аб рэквізіцыі выклікала надзвычайнае рознадумства ў зьвязку з „славытым“ артыкулам германскай констытуцыі аб тым, што „ўласнасьць абавязвае“ і што „яе карыстаньне (Gebrauch) павінна служыць на карысьць грамады“ (zum Wohle der Allgemeinheit). Гэтыя красамоўныя фразы, як вядома, фігуруюць толькі на паперы. У артыкуле 152 констытуцыі запісана, далей, што „адчужэньне (маемасьці) дапушчальна толькі на карысьць грамады; яно робіцца за належную плату, наколькі саюзнае закон не ўстанаўляе іншага“. Але гэтая-ж констытуцыя кажа, што дапускаецца абмежаваньне ўласнасьці бясплатнае і платнае. Як-жа разьмежаваць платнае абмежаваньне ўласнасьці і рэквізыцыю? Відавочна, што тут толькі два тэрміны (выразы) для азначэньня аднаго паняцця. Цяпер сумненьні адхілены дзякуючы 36-аму зьезду германскіх юрыстаў, які ў гэтым годзе адбыўся ў Любэку.

1921 г., згодна з якім, па агульнаму правілу, для рэквізіцыі патрэбна пастанова Савету працы і абароны.

Астатнія разьдзелы разглядаемага projektu ў значна меншай ступені маглі-б быць скарыстаны ў справе пабудавання агульнасаюзных асноў гаспадарчых законаў. Калі паказаны проект наогул робіць уражэнне нейкай незакончанасці і паспешнасці, дык ня варта спыняцца падрабязна на тых яго раздзелах, якія толькі намечаны, але не распрацаваны.

Тое, аднак, што прынцыпова каштоўна ў папярэдніх спробах, павінна быць узятая пры пабудаванні агульнасаюзных асноў. З гэтай мэтай асабліва важнае значэнне мае проект „Асноўных падстаў грамадзянскага законодаўства Саюзу ССР“, аўтарамі якога з'яўляюцца тт. Стучка і Амфітэатраў.³⁹ Ён значна паўней і больш распрацаваны за проект камісіі СНК.

Увесь проект гэты складаецца з сямі раздзелаў: два з іх, II і IV, у сваю чаргу, распадаюцца на падраздзелы, а раздзел V мае нават дзесяць падраздзелаў.

Схема проекту наступная: I. Агульныя палажэнні. II. Асобы: 1) праваздольнасць і дзеяздольнасць; 2) юрыдычныя асобы. III. Об'екты права. IV. Рэчавае права: 1) уласнасць; 2) забудоўка. V. Праваадносіны: 1) агульныя палажэнні аб дагаварох і зьдзелках; 2) выкананьне абавязацельстваў; 3) купля-продаж; 4) пазыка; 5) падрад; 6) маемаснае найманьне; 7) дагавор камісіі; 8) неабгрунтаванае абгагачэнне; 9) абавязацельствы, узнікаючыя ў зьвязку з нанясеньнем шкоды асобе. VI. Спадчыннае права. VII. Сямейна-маемасныя адносіны.

З паказанага пераліку відаць, што ўкладальнікі проекту захавалі звычайную класіфікацыю грамадзянскага права з яго падзяленьнямі на права рэчавае, абавязацельскае, спадчыннае і нават сямейнае права,—паколькі яно датычыць маемасных адносін.

Цікавы перш за ўсё агульныя палажэнні. Іх адзінаццаць. Яны ў многім паўтараюць — калі не тэкстуальна, дык па зьместу — правілы, якія маюцца ў чынным Грамадзянскім кодэксе, а іменна ў артыкулах 1, 2 і 3 і ў пунктах 4 і 5 уводзін да гэтага кодэксу. Тым ня менш надзвычай важнае прынцыповае значэнне агульных палажэнняў прымушае на іх дэталёва спыніцца, бо яны складаюць, як мы бачылі, фундамант, на якім павінны стаяць усе астатнія агульнасаюзныя асновы гаспадарчых законаў.

³⁹ „Основные начала гражданского законодательства Союза ССР“. Проект под редакцией и с предисловием П. И. Стучка. Значная частка гэтага проекту паўтараецца ў прадмове зьмен ГК, надрукаваным у часопісе „Советская Юстиция“, 1931 г. № 23. Нельга згадзіцца з водзовам т. Гінцбурга (гл. прадмову да выдання „Сборник материалов по хозяйственно-административному праву“ — Гинцбург — Костельцев — Хитев, 1931 г.), паводле якога проект Стучкі—Амфітэатрава пазбаўлены ўсякага значэння.

Кіраўнічая думка, лейт-мотыў, якім асновы гэтыя маюць быць прасякнуты, выяўляецца ў наступных агульных палажэньнях:

1) „Савецкім грамадзянскім (лепш: гаспадарчым—М. Г.) законодаўствам рэгулююцца маемасныя адносіны пераходнага да кунізму пэрыоду на падставе дзяржаўнай соцыялістычнай і колгасна-коопэрацыйнай уласнасьці з дапушчэньнем на працягу гэтага пэрыоду, але ў разьмерах, якія паступова павінны скарачацца, прыватнай уласнасьці і грамадзянскага звароту“.

Зразумела, характар паказанага палажэньня яскрава дэклярацыйны. Але для далейшага кірунку, у якім трэба выпрацаваць агульнасаюзныя асновы гаспадарчага законодаўства, такая свайго роду *captatio benevolentiae* (просьба ўдзяліць асабліваю ўвагу) набывае выключную важнасьць. Вось чаму неабходна захаваць гэты тэзіс пры канчатковай выпрацоўцы „асноў“ падобна да таго, як, напрыклад, палажэньне пра судовое будаўніцтва перад усім падкрэсьлівае, што суд ёсьць орган дыктатуры пролетарыяту і вядзе сваю работу з мэтай больш хуткага ажыццяўленьня соцыялізму праз падаўленьне супраціўленьня клясавага ворага і ажыццяўленьне рэволюцыйнай законнасьці.

2) „Падпасьцямі дапушчэньня грамадзянскага звароту ў Саюзе ССР зьяўляюцца:

а) непарушнасьць пролетарскай дыктатуры і дзяржаўнай соцыялістычнай уласнасьці на зямлю, фабрыкі, заводы, транспорт і іншыя асноўныя сродкі вытворчасьці, а таксама захаваньне монопаліі замежнага гандлю і крэдыту;

б) аховы жыцьцёвых інтарэсаў рабочае клясы і працоўных мас вёскі;

в) устойлівасьць адзінага дзяржаўнага пляну соцыялістычнае перабудовы народнае гаспадаркі“.

Паказаныя палажэньні кладуць грунтоўныя каменны ў фундамант агульнасаюзных асноў гаспадарчага законодаўства. Недакладнасьцю зьяўляецца, аднак, тое, што проект соцыялістычнай называе толькі дзяржаўную ўласнасьць, а не таксама і колгасна-коопэрацыйную. У цеснай, лёгічнай сувязі з паказанымі палажэньнямі знаходзіцца наступны тэзіс, які ў разглядаемым преекце прыведзены пад нумарам пятым.

3) „Грамадзянскія правы абараняюцца законам за выключэньнем тых выпадкаў, калі ажыццяўленьне гэтых правоў прэчыць артыкулу 2 гэтых асноў“.

Трэба прызнаць, што артыкул I чыннага Грамадзянскага кодэксу ў такой формулёўцы траціць аблічча яўнага анахронізму, якая ўласціва яму ў цяперашнім выглядзе з славутым непярэчаньнем грамадзянскіх правоў іх „соцыяльна-гаспадарчаму прызначэньню“. Не аб соцыяльна-гаспадарчым прызначэньні, але аб адпаведнасьці соцыялістычнаму будаўніцтву павінна ісьці гутарка і, якраз, зьмест папярэдніх двух палажэньняў гэту кіраўнічую думку і падкрэсьлівае.

4) „Спрэчкі аб грамадзянскім праве вырашаюцца судовым парадкам. Выключэнні з гэтага правіла дапушчаюцца ў выпадках, прадугледжаных законам. Адмаўленьне ад права зварацца ў суд зьяўляецца несапраўдным“.

5) „Спрэчкі аб грамадзянскіх узаемаадносінах, узнікшых да 7 лістапада 1917 г., ня прымаюцца да разгляду ні судовымі, ні іншымі ўстановамі. Спрэчкі па грамадзянскім узаемаадносінам, узнікшым пасля 7 лістапада 1917 г. і дапускаўшымся ў момант іх узнікнення законамі, вырашаюцца па падставе грамадзянскіх кодэксаў саюзных рэспублік, паколькі ў момант узнікнення гэтых адносін ня дзейнічалі іншыя законы. Паказаны ў гэтым артыкуле тэрмін можа быць зменены законадаўствам саюзных рэспублік у адпаведнасці з часам устанаўлення савецкай улады на тэрыторыі гэтых рэспублік.“

6) „Па пытаньням, якія не аднесены да выдання агульнасаюзнага законадаўства, саюзнымі рэспублікамі, у адпаведнасці з гэтымі (агульнасаюзнымі М. Г.) асновамі, могуць выдавацца свае грамадзянскія законы“.

7) „Працоўныя адносіны рэгулююцца асобнымі законамі аб працы; да гэтых адносін нормы грамадзянскага законадаўства ўжывання ня маюць. Адносіны, узнікаючыя з землекарыстання, а таксама з карыстання нетрамі, лясамі і водамі, рэгулююцца асобнымі законамі; да іх нормы грамадзянскага законадаўства ўжываюцца толькі ў выпадках, прама прадугледжаных гэтым законадаўствам“.

Мы прывялі агульныя палажэнні ў прыемце Стучкі—Амфітэатрава ня ў той чарзе, у якой яны запісаны ў гэтым прыемце. Апроч паказаных тут, аўтары высунулі яшчэ чатыры тэзісы ў якасці агульных палажэнняў.

Гэтыя чатыры тэзісы маюць сваім зместам пытанні аб рэквізацыі і канфіскацыі, даўнасьці, звычай і—па сутнасці само сабой зразумелае палажэнне, што калі выдаецца агульнасаюзны закон, рэгулюючы пэўныя адносіны, якія да таго часу рэгуляваліся законам паасобнай саюзнай рэспублікі, дык гэты закон траціць сваю сілу.

Большай увагі, аднак, заслугоўваюць тры астатнія тэзісы, залічаныя ў памянёным прыемце да агульных палажэнняў.

Возьмем спачатку пытанне пра рэквізацыю і канфіскацыю. Ці не зьяўляюцца яны спецыяльнымі спосабамі спынення права прыватнай ўласнасці? У якасці гэтых яны выступаюць і ў чынным законадаўстве. Прыватная-ж уласнасць для савецкай рэчаістасці значэння фундаменту мець ня можа. Яна для нас становіць сабой пераходнае зьявішча, іншая справа—пункт погляду буржуазіі. Мы бачылі вышэй, якая выключная важнасць у Германіі звязваецца з пытаннем пра тое, якая законадаўчая (агульна-рэспубліканская або паасобнай вобласці) установа павінна нормаваць умовы канкрэтнага дапушчэння рэквізацыі. Для пануючай буржуазіі гэта справа надзвычайнага жыццёвага інтарэсу. Для нас-жа рэквізацыя ёсць ня больш як спосаб скасавання

права прыватнай уласнасці, чаму і трэба прызнаць больш мэтазгодным аб ёй гаварыць у разьдзеле пра рэчавыя правы. Таксама ў тым-жа разьдзеле павінна знайсці месца выключнай важнасці палажэнне пра тое, што ў раёнах суцэльнае калектывізацыі права прыватнай уласнасці адносна кулацкіх гаспадарак спыняецца на падставе парадку ліквідацыі кулацтва, як клясы.

Што, нарэшце, датычыць высунутага палажэння пра тое, што „звычай ня можа служыць крыніцай грамадзянскага права“, дык у такой абсалютнай форме яно зьяўляецца ня зусім вытрыманым. Укладальнікі проекту даюць, у зьвязку з гэтым, наступнае, па сутнасці зусім правільнае, тлумачэнне: „Звычай у савецкім праве сур'ёзнага значэння мець ня можа. Кастрычніцкая рэволюцыя парвала з звычаем старога ладу як у быту, так і ў галовах людзей, абвясціўшы яму бязьлітасную вайну. Але звычай чыста тэхнічны, які дазваляецца законам і не прычыць рэволюцыйнай законнасці і агульнай політыцы савецкае ўлады, складае выключэнне“. ⁴⁰

Узьнікае, аднак, пытаньне, ці магчыма правесці дакладную дэмаркацыйную лінію паміж правам і тэхнікай, ляпей кажучы, паміж нормамі праўнымі і тэхнічнымі? ⁴¹ Возьмем, напрыклад, кодэкс гандлёвага моравішчання Саюзу ССР. Гаворачы пра аварыю, кодэкс гэты ўстанаўляе правіла, што пры вылічэнні страт прымаецца пад увагу, паміж іншым, „кошт выкінутага за борт грузу, які перавозіўся на судне не ў адпаведнасці са звычаямі, прынятымі ў марскім гандлі“. ⁴² Ці гэта толькі тэхнічнае правіла, ці норма, якая адзначае матар'яльна-праўную прэтэнзію? ⁴³

Паказаны артыкул памянёнага кодэксу не адзіны, што спасылкаецца на звычайнае права. Арт. 89 яго мае наступны змест: „Працягласць тэрміну нагрузкі адзначаецца па згодзе старон, а пры адсутнасці яе—тэрмінамі, звычайна прынятымі ў адпаведных партох“. Ясна, што і ў такіх выпадках звычай служыць падставай для матар'яльна-праўных прэтэнзій, асабліва, калі ўзьнікае пытаньне аб пропуску тэрміну, так званай прасрочцы.

Ня будзем тут застанаўлівацца на ролі звычаю ў З. К. РСФСР; у даным выпадку процэс адмірання ўжо відавочны. Але ва ўсякім разе было-б больш мэтазгодна ў агульна-саюзных асновах правесці правіла, што праўныя звычаі ў справе рэгулявання гаспадарчых адносін могуць ужывацца толькі тады, калі дапушчальнасць звычайу спецыяльна ўстаноўлена законам. Адна справа—звычай дарэволю-

⁴⁰ Гл. Стучка — Курс советского гражданского права, ч. II. стар. 16-17.

⁴¹ Гл. мой арт. у „Працах Ін-ту савецкага будаўніцтва і права“ БАН 1931 г.

⁴² Гл. Кодекс морского мореплавания Союза ССР (З.С.СССР 1929 г., № 41, ст. 146).

⁴³ Ад думкі правесці ў рэволюцыйнай кодэфікацыі падзяленне законаў на праўныя і тэхнічныя т. Стучка пазней адмовіўся.

цыйны, а другая справа—звычай, які савецкім ладам прызнаецца.

Пасьля агульных палажэньняў прыект Стучкі—Амфітэатрава ў сваім другім разьдзеле спыняецца на суб'ектах права або асобах. У дзвюх частках гэты разьдзел трактуе—спачатку пра праваздольнасьць і дзейздольнасьць, а потым аб юрыдычных асобах.

Але тутакі назіраецца некаторая непасьлядоўнасьць, бо прыстасаваньне праваздольнасьці да фізычных асоб не аслабляе ад таго, каб не ўказаць на аб'ём праваздольнасьці кожнай юрыдычнай асобы.

Зьвяртае на сябе ўвагу ўстанаўляемая прыектам дыфэрэнцыяцыя паміж няпоўналетнімі і малалетнімі ў дачыненні да адказнасьці за зробленую імі шкоду. Здаецца, што палажэньне, набліжаючае адказнасьць за шкоду недасягнуўшых поўналецця па крымінальнаму і гаспадарчаму праву, больш мэтазгодна далучыць да разьдзелу пра абавязацельствы, узнікаючыя як вынік нанясеньня шкоды.

З другога-ж боку, лепш было-б аднесьці да агульных палажэньняў такія нормы, як правіла аб тым, што пазбаўленьне і абмежаваньне грамадзянскай праваздольнасьці дапускаецца толькі ў выпадках, прадугледжаных законам, і парадкам, законам устаноўленым, а таксама, што пол, раса, нацыянальнасьць, узрост і вызнаньне не зьяўляюцца падставай для пазбаўленьня грамадзянскай праваздольнасьці і для абмежаваньня яе аб'ёму. Гэты прынцып мае надзвычай важнае канстытуцыйнае значэньне, а таму і павінен быць высунуты на першае месца.

Адносна няпоўналетніх прыект ўстанаўляе прынцып, што зьдзелкі яны могуць учыняць толькі са згоды сваіх апякунноў, дадаючы, што выключэньні з гэтага правіла могуць зрабіць законадаўствы паасобных саюзных рэспублік. Думаецца, аднак, што і тут устойлівасьць звароту патрабуе аднастайнасьці, што можа быць дасягнута толькі з дапамогай агульнасаюзнай падставы.

Падразьдзел, маючы сваім зьместам юрыдычныя асобы, можа лічыцца вычарпальным. Нават больш таго. Прыводзяцца ў памянёным разьдзеле і такія арганізацыі, якія не карыстаюцца правамі юрыдычнае асобы. Так, напр., гаворыцца пра тыя дзяржаўныя ўстановы, якія фінансуюцца ў бюджэтным парадку, але юрыдычнымі асобамі не зьяўляюцца. Таксама падкрэсьліваецца, што рэлігійныя аб'яднаньні ня могуць быць юрыдычнымі асобамі.

Іншы раз укладальнікі ня вытрымліваюць адпаведнага стылю, які патрэбен для агульнасаюзных асноў. Мы ўжо вышэй адзначылі, што апавяданьне ня ёсьць справа законадаўства, а складае задачу школы. Надзвычай важнае палажэньне аб тым, што юрыдычныя асобы маюць права ўчыняць толькі такія зьдзелкі, якія ўваходзяць у склад іх дзейнасьці, атрымала зусім лішні, з прычыны яго зразумеласьці, дадатак, што „ва ўсякім выпадку такімі (гэта значыць, ува-

ходзячымі ў круг іх дзейнасці—М. Г.) зьдзелкамі прызнаюцца зьдзелкі, прадугледжаныя законам, статутам ці ўстаноўчым дагаворам“.

Трэці разьдзел паказанага проекту трактуе пра аб'екты, гэта значыць, пра маемасьць, якая можа служыць прадметам звароту.

Пры тым становішчы, што камандныя вышыні, як вышэй было падкрэсьлена, абавязкова павінны быць указаны ў агульных палажэньнях, вельмі цяжка выпрацоўваць наасобныя падставы, рэгулюючыя зьвязаныя з аб'ектамі адносіны без таго, каб ня ўнасьці ў нявольнае паўтарэньне. Што гэта іменна так, у тым можна пераканацца на прыкладзе разглядаемага намі projektu. Між тым пры пабудаваньні агульнасаюзных асноў гаспадарчых законаў было-б больш мэтазгодна прыдаць нормам, рэгулюючым зьвязаныя з аб'ектамі адносіны, галоўным чынам, характар спасылак. Проект-жа Стучкі—Амфітэатрава стаіць на другім пункце погляду. Ён стараецца ў агульных асновах пералічыць усё, што можа служыць аб'ектам звароту. Тут прыведзены: рэчы, ня выключаныя з грамадзянскага звароту; права забудовкі; выключныя правы; таварныя адзнакі і прамысловыя ўзоры. А даўгавыя патрабаваньні? Чаму забыліся пра іх? Вядома-ж, што Грамадзянскі кодэкс лічыць іх маемасьцю. Артыкул 89 проста кажа: „прадметам залогі можа быць усякая маемасьць, ня выключаная з звароту, у тым ліку даўгавыя патрабаваньні“.

Зразумела, круг маемасьцяў, якія могуць зьяўляцца аб'ектам гаспадарча-праўных адносін, у нас, у параўнаньні з капіталістычнымі краінамі, значна абмежаваны. Там незваротныя маемасьці складаюць выключэньне, у нас-жа, адпаведна задачам соцыялістычнага будаўніцтва, наглядаецца адваротная зьява. Але зусім змаўчаць пра тыя аб'екты, якія яшчэ дапушчаны да звароту, няма рацыі.

Разьдзел чацьверты проекту, прысьвечаны рэчаваму праву, складаецца з двух падразьделаў, першы з якіх займаецца правам уласнасьці, а другі—правам забудовкі.

Тыя палажэньні, якія проект высоўвае адносна ўласнасьці, не выклікаюць прэрэчаньняў, калі ня лічыць мэтазгодным перастаноўку некаторых з іх у склад агульных палажэньняў з прычыны кардынальнага значэньня іх для гаспадарчых законаў. Што-ж датычыцца права забудовкі, дык, здаецца, неабходна, каб у асновах больш выразна паказаны былі поўнамоцтвы забудовшчыка. Абмежавацца дэкларацыяй, што забудовшчыку належыць абмежаванае тэрмінам права карыстаньня зямельным участкам і пабудаванымі на ім на падставе дагавору аб праве забудовкі будынкамі—яшчэ мала. Справа ня толькі ў часовым абмежаваньні права карыстаньня, але яшчэ ў іншым, спэцыфічным, уласьцівым даным гаспадарчым адносінам. А між тым пра гэта ў асноўных палажэньнях проекту нічога ня сказана. Указаньне на тое, што

гэтыя пытаньні рэгулююцца законадаўствамі паасобных саюзных рэспублік, бадай недастаткова.

Найбольш распрацаваным зьяўляецца разьдзел проекту аб зьдзелках і дагаварох. Гэты разьдзел мае дзесяць падразьдзелаў:

а) агульныя палажэньні аб дагаварох і зьдзелках; б) выкананьне абавязацельства; в) купля-продаж; д) падрад; е) мае-маснае найманьне; ж) дагавор камісіі; з) неабгрунтаванае абагачэньне; і) аб абавязацельствах, узьнікаючых як вынік нанясення шкоды маемасьці; к) аб абавязацельствах, узьнікаючых як вынік нанясення шкоды асобе.

Усе гэтыя тэмы маюць агульны загаловак: праваадносіны.

Вядома, аднак, што зьдзелкамі і, у прыватнасьці, дагаварамі, ня вычэрпваюцца праваадносіны, як можна думаць, прытрымліваючыся сказанага ў агульных палажэньнях проекту пра зьдзелкі і дагавары. Здаецца таксама ня варта даваць тлумачэньня ў агульнасаюзных асновах паняцця праваадносін. Высунутае ўкладальнікамі проекту азначэньне гэтага паняцця, якое блізка да тэорыі Савіньні, магло-б мець некаторую рацыю, пакуль ішла гутарка аб грамадзянскім праве, але яно не здавальняюча з пункту погляду больш шырокага, у прыватнасьці, пры сыстэме соцыялістычнага плянаваньня. Наогул такія „ўстаўкі“ зьяўляюцца лішнімі ў законадаўчых актах. Тое самае трэба сказаць пра данае ў проекце азначэньне дагавору, тым больш што проект ня імкнецца растлумачыць, што значыць зьдзелка.

Няправільна, далей, прыведзена проектам клясыфікацыя пісьмовых дагавароў. Яны ў ім адрозьніваюцца як простыя, кваліфікаваныя і падлягаючыя асобнай рэгістрацыі. Проект пад кваліфікаванымі разумее нотарыяльна пасьведчаныя дагавары. Між тым рэгістрацыя дагавароў ёсьць толькі датак, абавязковы для пэўных, нотарыяльна ўжо пасьведчаных, дагавароў. Такія дагавары і можна было-б назваць кваліфікаванымі. Тэрміналёгія-ж проекту выклікае толькі блытаніну, а таму і павінна быць адхілена.

Маецца ў проекце, у разьдзеле аб праваадносінах, яшчэ адно няўдалае палажэньне—тэзіс аб тым, што ў дачыненні да аднабокіх зьдзелак ужываюцца правілы, устаноўленыя для дагавароў. Такі тэзіс недакладны і ў гэтым выглядзе ня можа быць скарыстаны пры складаньні агульна-саюзных асноў, бо ня ўсе правілы, рэгулюючыя дагавары, распаўсюджваюцца на аднабокія зьдзелкі.

Зусім мэтазгодным трэба прызнаць правіла, запісанае ў проекце, паводле якога дагавары, не адпавядаючыя ўстаноўленым дагаворным тыпам, але не нярэчачыя па зьместу агульна-саюзным асновам, прызнаюцца сапраўднымі.

Дагавары, як вядома, не складаюць *pacta clausa* (замкнёнага кругу). Аднак, ня гледзячы на тое, што гэты прынцып падкрэслены быў ужо ў дэкрэце аб асноўных маемасных правах ад 22 мая 1922 г., практыка ведала шмат хістанняў у гэтым кірунку. Укажам толькі на рознагалосьсе,

якое існавала ў поглядах на сутнасць камісійных зьдзелак, пакуль яны не атрымалі законадаўчай санкцыі ў Грамадзянскім кодэксе. НКЮ РСФСР, Вярхоўны суд РСФСР, з аднаго боку, ВАК РСФСР і АК СПА, з другога боку, кожная ўстанова па свойму, ацэньвалі камісійныя адносіны. Або яшчэ прыклад: рознагалосьсе ў пытаньні аб куплі-продажы тавару ў звароце.⁴⁴

Тут, аднак, магчыма вялікая памылка, якая іншы раз і сустракаецца ў недастаткова ўдумлівых наглядальнікаў.

Гавораць, што калі няма *pactus clausus* дагавароў па савецкаму праву, то, значыць, у гэтых адносінах няма і розьніцы паміж савецкім і буржуазным правам. Але гэта здаецца так толькі на павярхоўны погляд. Бо над свабодай учыняць непрадугледжаныя ў законе зьдзелкі і дагавары ў нас вісьне дамоклёў меч у выглядзе прынцыпу, праведзенага ў вышэй паказаных прадпасылках, пры якіх наогул дапушчаны грамадзянскі зварот. А па-другое, сыстэма дзяржаўнага плянаваньня ставіць пэўныя граніцы так званай дагаворнай свабодзе.

Сярод запісаных у разглядаемым прыемце правіл зьвяртае на сябе ўвагу палажэньне, паводле якога ў выпадках, калі тэрмін выкананьня абавязацельства не ўстаноўлены, або калі ён не выцякае з сэнсу абавязацельства, крэдытор мае права патрабаваць, а даўжнік павінен выканаць абавязацельства безадкладна. Праўда, з такім-жа правілам мы сустракаемся і ў дзейнічаючым Грамадзянскім кодэксе. Аднак, там яно суправаджаецца важным дадаткам, на падставе якога даўжніку ў паказаных выпадках даецца ільготны тэрмін для пагашэньня доўгу, а іменна тэрмін у сем дзён пасля прад'яўленьня яму крэдыторам свайго патрабаваньня, калі законам не ўстаноўлена іншае.⁴⁵ Выключэньне паказанага дадатку, здаецца, не абгрунтавана. У якасьці агульна-саюзнай асновы ён мае прынцыповае значэньне. Але ўкладальнікі прыемту, ма быць, кіраваліся тым мотывам, што на падставе Грамадзянска-процэсуальнага кодэксу суд мае наогул права адтэрміноўваць, адкладаць або раскладаць выкананьне рашэньня, бяручы пад увагу маючыя стан старон і іншыя акалічнасьці справы.⁴⁶ Аднак, гэта толькі процэсуальная магчымасьць. Трэба ж, каб даўжнік у паказаных выпадках меў матар'яльна праўную падставу па свайму погляду выканаць абавязацельства на працягу сямі дзён пасля прад'яўленьня яму патрабаваньня.

Далей выклікае непаразуменьне, чаму альтэрнацыйныя абавязацельствы ў прыемце не знайшлі ніякага адбітку. Думаецца, ня лішня ў агульна-саюзных асновах адзначыць, каму па агульнаму правілу належыць права выбару па альтэрнацыйных абавязацельствах.

⁴⁴ Гл. ГК БССР, арт. 113; ГК РСФСР, арт. 111.

⁴⁵ Гл. ГПК БССР, арт. 189-а.

Трэба спыніцца яшчэ на адной заўвазе. Гаворачы аб непераможнай сіле, аўтары проекту ў дужках даюць наступнае тлумачэнне гэтага паняцця: „дзеянне навальных сіл прыроды, вайны і г. д.“ Мы ўжо надкрэслівалі, што такога роду растлумачэнне значэння праўных норм ня маюць, таму ім ня месца ў законах, бо навучаньнем павінна займацца школа. Сустракаецца, праўда, і другі погляд. Так, напрыклад, профэсар Сакалоўскі лічыць, што такі мэтад мае тую перавагу, што кожны грамадзянін можа сам атрымаць патрэбныя яму веды з свайго кодэксу.⁴⁷ Ва ўсякім-жа разе, калі законадаўства ўжо бярэцца навучаць, даваць тлумачэнне паасобных норм, яно павінна гэта рабіць дакладна. Прапанаваны ўкладальнікамі проекту тэзіс ня можа лічыцца задавальняючым гэтае запатрабаванне. Знак роўнасці паміж паняццем „непераможная сіла“ і паняццем „навальныя сілы прыроды, вайны і г. д.“ ня можа быць пастаўлены. Калі, напрыклад, адбываецца вясновае разводзьдзе ракі, ніхто ня будзе спрачацца супроць таго, што яно зьяўляецца вынікам сілы прыроды. Але само па сябе такое здарэнне яшчэ не становіць сабою кожны раз непераможнай сілы.

Наогул, здаецца, рызыкаўна ўстанаўляць у законе навуковыя азначэнні. Прытрымліваючыся узораў нашых чынных грамадзянскіх кодэксаў і буржуазных законадаўстваў (Code civil; B. G. B.), проект праводзіць гэтую-ж лінію і далей у дачыненні да куплі-продажу, пазыкі, падраду. Думаецца, аднак, што агульна-саюзныя асновы павінны ўстрымацца ад такога мэтаду; яны маюць сваёй выключнай задачай высунуць кіруючыя прынцыпы для праўнага рэгулявання гаспадарчых адносін краіны будуючагася соцыялізму.

З ліку рэгуляваных у чынным ГК дагавароў знайшлі адбітак у прыеме Стучкі-Амфітэатрава: купля-продаж, пазыка, маёмаснае найманне, падрад і камісія. Гэта зьяўляецца з аднаго боку, занадта многім, але з другога боку, недастатковым. Калі ўзяць пад увагу тыя дагаворныя адносіны, якія адбываюцца ў нашым грамадзянскім звароце, дык яны не змяшчаюцца ў паказаных прыемах рамках. Нават і Грамадзянскі кодэкс ведае значна большую колькасць такіх тыпаў, а таму незразумела, чаму аказаліся выкінутымі за борт мена, дарэнне і г. д. Ня прыходзіцца ўжо гаварыць пра тое, што прыем ніводным словам не абмовіўся аб генэральных дагаварах і кантрактацыі, рэгуляванне якіх немагчыма ўціснуць у вузкія рамкі Грамадзянскага кодэксу і міма якіх нельга прайсці, калі патрэбна будзе пабудаваць асноўныя падставы агульна-саюзнага законадаўства па гаспадарчаму праву.

Таксама і сучасны грамадзянскі зварот ведае такія тыпы дагавароў, якія ў дзейнічаючым кодэксе не рэгуляваны,— як, напрыклад, уклад, пазычка (па-расійску—ссуда).

⁴⁷ Гл. Sokolowski—Referate der I Baltischen Juristen-Konferenz in Dorpat „Zur Einleitung“, 1929, стар. 7-8.

Сказанае ня можа пераканаць у тым, што ўжытая пр-ектам трактоўка пытання мае характар выпадковасьці.

Занадта-ж шырокім трэба лічыць паказаны падразьдзел, калі выходзіць з таго, нібы бясспрэчнага, палажэньня, што агульныя асновы павінны даць толькі асноўныя прынцыпы, ня спыняючыся на падрабязнасьцях.

Асабліва цікавы падразьдзелы проекту, якія маюць сваім зьместам неабгрунтаванае абагачэньне і абавязацельствы, узнікаючыя як вынік нанясеньня шкоды: а) маемасьці; б) асобе.

Практыка і тэорыя ня мала біліся над няўдала складзеным разьдзелам чыннага Грамадзянскага кодэксу аб нормах, рэгулюючых узнікаючыя з поваду неабгрунтаванага абагачэньня абавязацельствы. Устаноўка справы ў пр-екце, аднак, значнага палепшаньня ня ўносіць; мы тут хутчэй пападаем з агню ў полымя. Гэта відаць з наступнага тэксту адпаведнага месца пр-екту: „Асоба, якая набыла або скарыстала маемасьць, належачую іншай асобе, без дастатковай, выцякаючай з закону або дагавору падставы і пры гэтым *бяз сплаты* каштоўнасьці яе, павінна зьвярнуць пацярпеўшай асобе неабгрунтавана набытае. Калі-ж набывальнік ня ведаў і ня мог ведаць, адпаведна з акалічнасьцямі справы, аб правах другой асобы, то ён не адказвае за гібель або страту маемасьці, якія здарыліся з прычыны не залежачых ад яго акалічнасьцяў.

Заканадаўствам саюзных рэспублік могуць быць прадугледжаны выпадкі, у якіх працоўныя аслабляюцца ад абавязку выплачваць за скарыстаную імі маемасьць“. Значыць, калі даны грошы за чужую маемасьць, адабраную без законаў або дагаворнай падставы—усё ў парадку? Ці не ўваскрасае, такім чынам, ганебнае правіла „*beati possidentes*“? Соцыялістычнае будаўніцтва, ва ўсякім разе, з такім прынцыпам і ў такой рэдакцыі запісаным мірыцца ня можа.

З прапрацаванага тэзісу выпала вельмі важная частка: зусім не гаворыцца пра тое, у якіх выпадках неабгрунтаванае абагачэньне мае перайсьці ў дзяржаву. Між тым гэта такое сур'ёзнае пытаньне, адказ на якое не дапускае разнабою з боку заканадаўства паасобных рэспублік, а таму вымагае неабходнасьці ўстанаўленьня агульнасаюзнага прынцыпу.

Што датычыць другога падразьдзелу, які трактуе аб абавязацельствах, вынікаючых з нанясеньня шкоды, то ён зьяўляецца каштоўным і можа быць з карысьцю ўжыты пры распрацоўцы агульнасаюзных асноў гаспадарчых законаў, бо ў гэтым кірунку аўтары пр-ектаў ўдала зьвялі тыя падставы, адносна паказаных абавязацельстваў, якія ўстаноўлены судовай практыкай і навукай на працягу пройдзенага дзесяцігодзьдзя.

Асновы спадчыннага права запісаны ў разьдзеле VIII разглядаемага пр-екту. Як грамадзянскі кодэкс наогул, так у прыватнасьці нормы аб спадчынным праве, задуманы былі

як натуральнае з'вязно політыкі дапушчэння пэўных грамадзянскіх адносін у пераходны пэрыод ад капіталізму да соцыялізму. Гэта была ня ўступка, ня кампроміс,—як іншы раз тлумачылі і як памылкова указана ў адным з маіх ранейшых артыкулаў⁴⁸—але строга задуманае адступленьне з тым, каб потым з большай рашучасьцю перайсьці ў наступленьне.

Трэба згадзіцца з тым, што ў проекце Стучкі—Амфітэатрава, у адносінах да спадчыннага права, падкрэсьлена амаль што ўсё, што можа служыць зьместам для агульнасаюзных асноў. Але можа ўзьнікнуць сумненьне, ці мэтазгодна, як гэта праводзіцца ў проекце, прадаставіць кампэтэнцыі законадаўства саюзных рэспублік наступныя ўстаноўкі:

1) Законадаўствам саюзных рэспублік пералік насьледнікаў (як па закону, так і па тэстамэнту—М. Г.) можа быць дапоўнены іншымі непрацаздольнымі, немаемнымі і маламаемнымі членамі сям'і памершага.⁴⁹

2) Разьмер абавязацельнай долі, якая прылічваецца (няпоўналетнім—М. Г.) насьледнікам, адзначаецца законадаўствам саюзных рэспублік.

У склад разглядаемага намі projektu—у адрозьненьне ад чыннага кодэксу—уклучана рэгуляваньне сямейна-маемасных адносін, што, бясспрэчна, зьяўляецца крокам наперад. Асновы гаспадарчых законаў не павінны аб іх умаўчваць. Таму зусім ня лішнія будуць у агульнасаюзных падставах такія, абавязковыя ва ўсім Саюзе, прынцыпы, як правіла, паводле якога супругі могуць уступаць паміж сабою ва ўсякія, дапускаемыя законам, маемасныя адносіны, або правіла, на падставе якога набытая супругамі ў часе шлюбу маемасьць лічыцца іх супольнай маемасьцю, або, нарэшце, што маемасьць, належаўшая супругам да шлюбу, прызнаецца асобнай і што ў выпадку разводу або фактычнага спыненьня сумеснага жыцьця супругаў падзел іх маемасьці робіцца праз суд з улікам характару маемасьці і ступені ўдзелу кожнага ў набываньні яе.

Гаворачы затым пра ўзаемныя абавязкі, якія ляжаць на дзецях і бацькох па дастаўленьню сродкаў для жыцьця, проект дадае, што ўзаемныя абавязкі іншых родных устанавляюцца законадаўствам саюзных рэспублік. Няма, аднак, дастатковых мотываў, каб рэгуляваньне і гэтых адносін не ўзмацніць агульнасаюзнымі асновамі.

Па думцы яго ўкладальнікаў проект, які займаў нашу пераважную ўвагу, меў быць проектам асноўных падстаў грамадзянскага законадаўства Саюзу ССР. Пад такім аспэктам, мабыць, здавалася натуральным, што амаль усё рэгуляваньне ўзьнікаючых у соцыялістычным сэктары гаспадар-

⁴⁸ Мой артыкул: „Наша права на спадчыну, якім пажадана яго мець“ Гл. Запіскі аддзелу гуманітарных навук Беларускай Акадэміі Навук Працы катэдры сучаснага права, 1929 г. стар. 36.

⁴⁹ Цяжка скасьць можа ў канкрэтных выпадках узьнікнуць пры вырашэньні пытаньня пра тое, хто ёсьць член сям'і. Трэба думаць, што аўтары мелі на ўвазе разьдзел III. ч. II кодэксу законаў аб шлюбе, сям'і і апецы.

чых адносін не атрымала ў проекце дастаткова яскравага адбітку. Між тым нават тады, калі задачу проекту разумець у больш вузкім сэнсе,—тлумачэнне, якое ў сучасны момант, вядома, недапушчальна,—дык усё-ж неабходна было даць адпаведныя кіруючыя, агульнасаюзныя асновы для рэгулявання гаспадарчых адносін, якія адбываюцца ў галінах прамысловасці, гандлю і крэдыту Праўда, ва ўводным артыкуле знаходзіцца ўказанне на захаванне монопаліі замежнага гандлю і крэдыту. Але гэтага яшчэ мала. Трэба думаць, што няшчасная ідэя аб тым, што неабходна мець два кодэксы, думка, якая зьяўляецца грубай політычнай і мэтодалёгічнай памылкай, нічога супольнага ня маючай з маркса-ленінскай тэорыяй і якая канчаткова была разбіта на пленуме ўсесаюзнай асоцыяцыі таварыства марксыстаў-дзяржаўнікаў, мела ўплыў на аўтараў projektu, устрымаўшыхся ўнесці ў яго адпаведныя падставы для рэгулявання ўзнікаючых у паказаных галінах гаспадарчых адносін. Іншай прычынай, зразумела, тлумачыцца тое, што ў проекце ня дана месца агульнасаюзным прынцыпам, якія датычацца аўтарскага права ў шырокім сэнсе слова. Тая акалічнасць, што звязаныя з гэтым адносіны ў сучасным грамадзянскім кодэксе не рэгулююцца, а нормуюцца спецыяльным законам, не апраўдвае гэтага пропуску. Яшчэ менш значэння для нас мае, калі спасылаюцца на тое, што адзначаная галіна адносін і ў буржуазных краінах нормуецца побач з грамадзянскім кодэксам.

Мы разгледзелі дзеве пільныя спробы, накіраваныя на выпрацоўку агульнасаюзных асноў грамадзянскага законодаўства. Іменна тое, што яны маюць сваёй мэтай абмежаваны круг адносін, зьяўляецца іх галоўным недахопам. Абодва проекты імкнуцца толькі да ўдасканалення існуючага Грамадзянскага кодэксу і ачысткі яго ад неадпавядаючых сучаснаму этапу развіцця савецкай эканомікі элементаў. У проекце камісіі пры СНК ёсць, праўда, намяканні на пажаданасць устанаўлення агульных асноў і для тых галін гаспадарчых адносін, якія рэгулююцца паасобку ад грамадзянскага кодэксу. Але выразнай лініі няма.

Тым ня менш, паказаныя проекты могуць аказацца вельмі карыснымі ў справе распрацоўкі агульных асноў гаспадарчых законаў Саюзу ССР. Бо ня існуе прынцыповай розніцы паміж савецкім, грамадзянскім і гаспадарчым правам, як я стараўся гэта давесці вышэй. Цяпер-жа пасля ўступлення НЭП'у ў апошнюю стадыю свайго быцця было-б проста наіўна падтрымліваць думку аб неабходнасці адарванага ад плянавай сістэмы існавання савецкага грамадзянскага права. Глыбокае ахапленне дзяржавай, на карысць вялізарнай большасці, адносін, якія складаюцца ў процэсе звароту ва ўсіх кірунках, зьяўляецца характэрнай асаблівасцю савецкай гаспадарчай сістэмы, а ў звязку з тым праўнага рэгулявання гэтых адносін. Погляд, як быццам ёсць у нас сфера гаспадарчых адносін, зусім не падпа-

радкаваная ўплыву рэгулюючых гаспадарчых органаў дзяржавы, становіць сабой грунтоўную памылку і пярэчыць відавочнай сапраўднасьці.⁵⁰

Наш нарыс быў-бы ня поўным, каб мы на застанавіліся на выдатнай спробе наблізіць Грамадзянскі кодэкс да эканомічнай базы данага адрэзку пераходнага часу. Маём на ўвазе выпрацаваны ў 1927 г. камісіяй пры колегіі Наркамюсту УССР проект структуры адпаведнага кодэксу.

Устанаўляючы агульную схему проекту, камісія кіравалася тымі правільнымі меркаваньнямі, што проект павінен станавіць сабою ня простую пераробку чыннага законадаўства, ня кодэкс грамадзянскі, а кодэкс гаспадарчых законаў. Бо ў меры таго, як адбываліся зьмены ва ўсёй народнай гаспадарцы савецкае дзяржавы і з пераходам да рэканструкцыі гэтае гаспадаркі на новай вышэйшай тэхнічнай базе, не маглі не зьмяніцца таксама запатрабаваньні, якія прад'яўляюцца да кодэксу. Такі кодэкс, на думку аўтараў, павінен ахапіць, наколькі гэта можа быць дасягнута, усе адносіны, што ўзьнікаюць у гаспадарчым звароце, нормаваць ня толькі адносіны, якія складаюцца сярод неарганізаванай, хаця і рэгулюемай, часткі народнае гаспадаркі, ня толькі гаспадарчыя адносіны прыватных асоб паміж сабою і паміж імі і дзяржаўнымі органамі і коопэрацыйнымі організацыямі, але таксама гаспадарчыя адносіны дзяржаўных органаў і коопэрацыйных організацый.

У адпаведнасьці з гэтымі меркаваньнямі ўкраінская камісія прапанавала наступную „агульную схему“ будучага кодэксу, якая складаецца з сямі разьдзелаў: 1) уводны закон да гаспадарчых законаў; 2) асноўныя палажэньні; 3) праваадносіны па разьмеркаваньню паміж удзельнікамі гаспадарчага звароту сродкаў вытворчасьці і спажываньня; 4) дзяржаўная монопалія замежнага гандлю і права на самастойнае ўчыненьне гандлёвых опэрацый на замежным рынку; монопольныя правы на ўнутраны гандаль адносна пэўных тавараў; 5) выключныя прамысловыя правы: дзяржаўныя прамысловыя монопаліі, права на вынаходкі, прамысловыя ўзоры і таварныя адзнакі; 6) аўтарскае права; 7) зьдзелкі і абавязацельствы.

Схема гэта ў свой час была апублікавана старшынёй камісіі пры колегіі НКЮ УССР, тав. Мазурэнка.⁵¹

Што-ж камісіяй прапануецца ўключыць ва ўводзіны?

Тут намечаны ўсяго тры палажэньні: колізійныя нормы—правілы, паводле якіх абмяжоўваецца ўжываньне замежных (грамадзянскіх) законаў—правіла аб тым, што праваадносіны, якія ўзьніклі ў часе дзейнічання Грамадзянскага кодэксу 1922 г., рэгулююцца гэтым кодэксам, калі-ж яны недастаткова поўна ўрэгуляваны ў ім, дык новым кодэксам.

Адсюль відаць, што зьмест запрапанаваных уводзін значна карацейшы за аб'ём уводзін чыннага Грамадзянскага кодэксу.

⁵⁰ Асканази. Очерки хозяйственного права СССР, стар. 10—14.

⁵¹ Гл. часопіс „Вестник советской юстиции“, 1927 г. № 18.

Гэта тлумачыцца тым, што большасць правіл, запісаных ва ўводзінах ГК згодна ўкраінскага projektu, перанесена ў асноўныя палажэнні, — акалічнасць, якая заслугоўвае поўнай ухвалы. Не хапае, аднак, у гэтым проекце ўказання на тое, з якога часу новы кодэкс маецца на ўвазе абвясціць дзейным. Устаноўце такі тэрмін канкрэтна нельга да атрымання проектам законадаўчай санкцыі. Але зусім забыць, што такое ўказанне патрабуецца, паказаць у кодэксе, што тэрмін уступлення яго ў сілу павінен быць устаноўлены, — ня мае рацыі.

Было-б, апроч таго, пажадана там, дзе ідзе гутарка пра колізыйнае права, адзначыць, што форма зьдзелкі павінна адпавядаць законам краіны, дзе зьдзелка зроблена; калі-ж гэта форма не захавана, але тым ня менш адпавядае форме, устаноўленай законам данай савецкай рэспублікі, яна лічыцца сапраўднай. Такое правіла, якое маецца ў артыкуле 7 Грамадзянска-процэсуальнага кодэксу, важна запісаць у кодэкс гаспадарчых законаў, бо яно закранае сутнасць, матэрыяльны змест адпаведных праваадносін. Яшчэ больш важна ва ўводзінах (чаго няма ў проекце) Устаноўце правілы аб тым: 1) што ўжыванне законаў чужой краіны тады толькі дапускаецца, калі яны не супярэчаць мэтам савецкага ладу і 2) што спадчына савецкага грамадзяніна, які жыве за-граніцай, пераходзіць на падставе парадку, устаноўленага савецкімі законамі (выключаючы нярухомасці).

Што датычыцца асноўных палажэнняў украінскага projektu, то ў іх прыведзены наступныя тэзісы:

1) задачы грамадзянскага (гаспадарчага) законадаўства;
2) умовы выканання гэтай задачы (пад даную рубрыку падводзяцца: устанаўленне адзінага дзяржаўнага пляну вытворчасці і разьмеркавання; канцэнтрацыя ва ўласнасці дзяржавы ўсіх сродкаў вытворчасці; захаванне монопаліі замежнага гандлю; наданне асобных правоў коопэрацыі; дапушчэнне прыватнага грамадзянскага звароту ў абмежаваных разьмерах; спосабы ўстанаўлення і спынення грамадзянскіх праваадносін; страта правоў з прычыны сканчэння даўнасьці; забарона разгляду грамадзянскіх спрэчак, якія грунтуюцца на праваадносінах, узнікшых да 7 лістапада 1917 г., забарона пашыральнага тлумачэння; удзельнікі гаспадарчага звароту).

Змест трэцяга разьдзелу (аб праваадносінах па разьмеркаваньню сродкаў вытворчасці і спажываньню паміж удзельнікамі гаспадарчага звароту) наступны:

Агульныя палажэнні аб маемасці — права ўласнасці — права канцэсійнага карыстання — права забудовкі — права бес-тэрміновага карыстання ўчасткам зямлі для пабудовы на ім будынку па праву ўласнасці — права на горны адвод.

Зразумела, у сучасны момант нешта ў гэтым пераліку застарэла.

Чацьверты, пяты, шосты і восьмы разьдзелы ў схеме не дэталізаваны. У сёмым-жа разьдзеле, які трактуе пра зьдзелкі

і абавязацельствы, —маецца шмат лішняга. Мы маем на ўвазе тэндэнцыю даць месца ў кодэксе такім матэрыям, якія павінны быць аднесены ў падручнік. Зусім рацыянальна, з другога боку, уцягнуць у схему праваадносіны, якія ў чынным кодэксе не рэгуляваны. Частка іх знайшла паасобную норміроўку. Але яны павінны быць указаны ў кодэксе гаспадарчых законаў. Да такіх праваадносін належыць пазычка (па-расійску—ссуда), гэта значыць, прадастаўленьне індывідуальнай маемасьці ў бясплатнае карыстаньне; дагавор перавозкі (па чыгунцы, морская, паветраная); дагавары аб паштовых, тэлеграфных, радыё-тэлеграфных адпраўленьнях і паслугах; выдавецкі дагавор; контокорэнт; правы, аснаныя на каштоўных паперах, і некаторыя іншыя.

Ня мае значэньня, што растаноўка раду матэрыяў у прыведзенай схеме выклікае сумненьне. Выключная важнасьць украінскага projektu, які можна будзе шырока скарыстаць у справе пабудаваньня агульна-саюзных асноў гаспадарчых законаў, заключаецца ў тым, што тут мы ўпершыню сустракаем правільны пункт погляду, згодна з якім трэба выпрацаваць кодэкс не грамадзянскі, а гаспадарчых законаў. Тым самым украінская камісія на некалькі год папярэдзіла ўстаноўку, якая ў дачыненьні да праўнага рэгуляваньня адна толькі здольна задаволіць патрэбы сучаснага этапу разьвіцьця нашай гаспадарчай сыстэмы. ⁵²

IV

На падставе першага артыкулу другога падразьдзелу першага разьдзелу Канстытуцыі Саюзу ССР да кампэтэнцыі вярхоўных органаў улады Саюзу, як мы бачылі, паміж іншым, аднесена ўстанаўленьне асноў судабудуўніцтва і справавадзеньня, а таксама грамадзянскага і крымінальнага законодаўства СССР.

Такім чынам, перш за ўсё паўстае незразумелае пытаньне: ці можна, грунтуючыся на дакладным тэксьце канстытуцыі, настайваць на выпрацоўцы агульна-саюзных асноў гаспадарчых законаў, калі ёю прадугледжаны асновы грамадзянскага законодаўства. Скажа нехта, што літаральнаму тэксту гэта не адпавядае.

Учапіцца, аднак, за гэту формальную неадпаведнасьць літары сучаснаму зьместу справы было-б зусім немарксысцкай устаноўкай. Бо няма, як падкрэсьлівалася вышэй, паасобнага савецкага грамадзянскага права, адрозьненага ад гаспадарчага, няма „дзвёх скрынак“, а існуе адзінае савецкае гаспадар-

⁵² Спыняцца на разважаньнях Маркава па поведзе сыстэмы кодэксу гаспадарчага права (гл. часопіс „Право и жизнь“, 1927 г., кн. 6)—я ня буду. Гэта сыстэма з яе агульнай, асобнай і спецыяльнай часткамі занадта складаная і ў той-жа час павярхоўная, не гаворачы ўжо пра тое, што для сучаснага моманту страціла актуальнасьць і наогул не адбівае сапраўднай сутнасьці гаспадарчага права ў краіне будуючагася соцыялізму, дзе яно становіць сабой адзін з найважнейшых сродкаў, з дапамогай якога рэгулююцца і ператвараюцца гаспадарчыя адносіны, згодна з організацыяй соцыялістычнай плянавай сыстэмы.

чае права, якое павінна рэгуляваць усе гаспадарчыя адносіны ў краіне будуючагася соцыялізму і якое прасякнута адзінствам клясавай прыроды. Таму агульна-саюзныя асновы павінны ахапіць усю злучнасьць гаспадарчых адносін, не абмяжоўваючыся толькі рамкамі грамадзянскага кодэксу, рэгулюючага пераважна адносіны, сярод якіх многія знадворку напамінаюць буржуазныя праўныя формы. Некаторую апору для такога тлумачэньня можна ўбачыць і ў тэй акалічнасьці, што пра коопэрацыйнае права таксама спэцыяльна не гаворыцца ў констытуцыі. Ня гледзячы, аднак, на гэта, усе найважнейшыя падставы арганізацыі і работы коопэрацыі ўрэгуляваны агульна-саюзным законадаўствам.

Асабліва-ж прынцыповым зьяўляецца пытаньне аб тым, што іменна павінны станавіць сабою агульна-саюзныя асновы гаспадарчых законаў.

Адказ на гэтае грунтоўнае пытаньне, вырашэньне якога ў тым ці іншым сэнсе мае ўстанавіць напрамак і рамкі прадстаячай кодэфікацыі, можа быць даны наступны:

Вышэй мы адзначылі, што камісія пры СНК Саюзу ССР, якой даручана было скласьці проект „Асноўных падстаў“ у 1930 г., прышла да заключэньня, што немагчыма ў пераходны час выразна ахарактарызаваць асновы, на якіх мае пабудавацца праўнае афармленьне адносін вытворчасьці і разьмеркаваньня ў сфэры сельскае гаспадаркі, гарадзкой прамысловасьці і спажывецкага снабжэньня. Але мы ўжо бачылі, які рашучы адпор гэты ўпадочны настрой атрымалі з боку СНК СССР. Адбылося гэта ў маі 1930 г. У сучасны-ж момант горызонт стаў яшчэ больш ясным. Бо мы маем вынікі XVII Усесаюзнай партконфэрэнцыі, у якіх даюцца яскравыя малюнкi вялізарных посьпехаў, дасягнутых нашай краінай пад кіраўніцтвам партыі на працягу трох год першай пяцігодкі, і высоўваюцца пэрспэктывы далейшага соцыялістычнага будаўніцтва ў другой пяцігодцы. Партконфэрэнцыя констатавала, што „новыя посьпехі соцыялізму рабочая кляса забясьпечыць за сабою толькі ў барацьбе з рэшткамі капіталізму, даючы бязьлітасны адпор супраціўленьню гінулых капіталістычных элемэнтаў, перамагаючы буржуазныя і дробна-буржуазныя забабоны сярод працоўных і вядучы настойлівую работу ў кірунку іх соцыялістычнага перавыхаваньня.“

Гэтымі дырэктывамі прызначаецца якасьць, субстанцыя будучых асноў агульна-саюзнага законадаўства ў дачыненьні да праўнага рэгуляваньня гаспадарчых адносін, у цеснай сувязі з гэтым знаходзіцца пытаньне аб аб'ёме агульна-саюзных асноў.

Тут высоўваюцца два процілеглыя погляды. Адны хацелі-б агульна-саюзным законадаўствам па магчымасьці вычарпаць рэгуляваньне ўсіх узьнікаючых на практыцы гаспадарчых адносін. У сэнсе падобнай гіпэртрофіі вельмі характэрны проект тт. Стучкі і Амфітэатрава. З ліку ста шасьцідзесьці артыкулаў гэтага projektu толькі адзінаццаць

адсылаюць да законадаўства саюзных рэспублік. Другія, наадварот, стаяць на тэй пазыцыі, што агульна-саюзным асновам павінны быць пастаўлены абмежаваныя рамкі. Адно, ва ўсякім разе, бясспрэчна: агульна-саюзныя асновы не павінны ператварыцца ў нешта такое, што зрабіла-б лішнім мець яшчэ наасобныя кодэксы. Агульныя асновы маюць зусім іншую мэту. Яны павінны даць толькі прынцыповыя ўстаноўкі, не пазбаўляючы саюзныя рэспублікі законадаўчай творчасці і ініцыятывы. У гэтых адносінах лепшым зьяўляецца проект асноўных падстаў грамадзянскага законадаўства, прыняты ў свой час констытуцыйнай камісіяй ЦВК Саюзу ССР. З другога-ж боку, гэтаму проекту можна зрабіць той дакор, што ён занадта ўжо вузкі. Так, напрыклад, ён цалкам аддае на рэгуляваньне саюзных рэспублік дагаворныя адносіны, з купляй-продажам, маёмасным найманьнем, менай, пазыкай, падрадам, даручэньнем, таварыствам, страхаваньнем. Між тым,—не гаворачы ўжо пра страхаваньне,—рэгуляваньне і астатніх, зараз пералічаных адносін, бясспрэчна выклікае патрэбу ў радзе кіруючых, агульна-саюзных асноў.

Што датычыць пляну, на якому пажадана пабудаваць „Асновы гаспадарчага законадаўства СССР“, то трэба ўстанавіць строгі прынцып, паводле якога гэтыя асновы абмежаваліся-б выключна такімі правіламі, якія складаюць адзіны і супольны грунт праўнага рэгуляваньня гаспадарчых адносін на ўсёй тэрыторыі Саюзу ССР. У межах гэтых прынцыпаў неабходна саюзным рэспублікам даць дастатковы прастор у справе рэгуляваньня гаспадарчых адносін, бо толькі яны могуць улічыць усю рознастайнасьць мясцовых умоў і патрэб, чым моцна падтрымліваюцца сынтэзуючае значэньне і абагульняючая тэндэнцыя рэвалюцыйнага процэсу.

Зусім відавочна, што ў нашай гаспадарчай сыстэме, падпарадкаванай ня прынцыпу конкурэнцыі і забесьпячэньня капіталістычнага прыбытку, а прынцыпу плянавага кіраўніцтва і ўздыму матар'яльнага і культурнага ўзроўню працоўных,⁵²—вядучая роля належыць соцыялістычнаму сэктару. Таму і асноўнай рысай, характарызуючай савецкае права, зьяўляецца выразна прасякаючы яго прынцып колектывізму. Дыктатура пролетарыяту абумовіла такія глыбокія асаблівасьці нашае гаспадарчае сыстэмы, якія ня могуць мець нічога супольнага з гаспадарчай сыстэмай капіталістычных краін. Гэтым і тлумачыцца грунтоўная якасная розьніца паміж правам Савецкага саюзу і буржуазных краін. Калі-ж у галіне прыватна-ўласьніцкіх адносін пакуль і дапускаецца ў нас індывідуалізм, дык ён карэнным чынам адрозьніваецца ад індывідуалізму буржуазных законадаўстваў, бо паступова, пад уплывам актыўнай ролі пролетарыяту, ператвараецца і становіцца на шлях соцыялізму. Гэты процэс ператварэньня прадбачаны ўжо ў артыкулах 1 і 4 ГК і яшчэ ў большай ступені павінен быць падкрэсьлены ў будучым кодэксе.

⁵² Параўн. т. Сталіна „Вопросы ленинизма“, 1930, стар. 666.

Вось таму першай і найважнейшай задачай пры выпрацоўцы агульна-саюзных асноў зьяўляецца выразнае ўстанаўленьне „агульных палажэньняў“ гэтых падстаў, складаючых „альфу“ і „омэгу“ ўсёй сыстэмы гаспадарчых законаў.

Вышэй мы ўжо адзначылі некаторыя прынцыповыя ўстаноўкі, якія, думаецца, адыгрываюць ролю няўхільных прадпасылак у справе складаньня агульна-саюзных асноў. Бяз пэўных прадпасылак усякая спроба сыстэматызаваць мэтазгодныя прынцыпы для асноў гаспадарчых законаў ня будуць мець досыць выразнага аблічча і нямінуча пазбавяцца належнага грунту. Іменна з гэтае прычыны і трэба спачатку дакладна высветліць і выразна ўстанавіць тыя прадпасылкі, якія павінны служыць супольнай падставай для агульна-саюзных асноў гаспадарчых законаў. Затым на другім месцы сыстэмы павінны стаяць такія палажэньні, якія шчыльна звязаны з прадпасылкамі і адначасова маюць дачыненне да ўсіх галін гаспадарчых адносін. Для пэўных-жа груп адносін трэба будзе ўстанавіць яшчэ паасобныя нормы, спецыяльныя прынцыпы для іх праўнага рэгуляваньня.

Такім чынам, агульна-саюзныя асновы будуць ахапляць увесь гаспадарчы зварот краіны, ня толькі гаспадарчыя адносіны дзяржаўных органаў і коопэрацыі, але таксама і неарганізаваную частку савецкае народнае гаспадаркі.

Пры складаньні агульна-саюзных асноў гаспадарчых законаў, якія павінны мець на ўвазе пабудову бяскласавага соцыялістычнага грамадства, неабходна ў якасьці прадпасылак, па-першае, падкрэсьліць прынцыпы, што гаспадарчым законодаўствам рэгулююцца маемасныя адносіны пераходнага да кунізму часу на падставе дзяржаўнай соцыялістычнай і колгасна-коопэрацыйнай соцыялістычнай уласнасьці; па-другое, што ў пэўных разьмерах дапускаецца і прыватная ўласнасьць; па-трэцяе, што грамадзянскі зварот можа быць дапушчаны толькі пры ўмове непарушнасьці дыктатуры пролетарыату і дзяржаўнай соцыялістычнай уласнасьці на землю, фабрыкі, заводы, транспорт і іншыя асноўныя сродкі вытворчасьці, захаваньня монопаліі замежнага гандлю і крэдыту і пры дзейнічаньні адзінага дзяржаўнага гаспадарчага пляну.

Да пералічаных прадпасылак трэба яшчэ дадаць устаноўку, паказваючую асаблівы кірунак гаспадарчага законодаўства паасобных саюзных рэспублік. Іншым словам, неабходна акрэсьліць іх компэтэнцыю ў дачыненьні да праўнага рэгуляваньня гаспадарчых адносін праз устанаўленьне правіла такога, прыблізна, зьместу: законодаўствам саюзных рэспублік даецца права ў сваю чаргу рэгуляваць гаспадарчыя адносіны, не нормзваныя агульна-саюзным законодаўствам, але толькі без адыходу ад агульных асноў апошняга.

Побач, але ў поўнай адпаведнасьці з паказанымі прадпасылкамі, павінны стаяць агульныя палажэньні, маючыя дачыненне да ўсіх галін гаспадарчых адносін. У гэту групу ўваходзяць правілы аб тым, што працоўныя адносіны, а таксама адносіны гаспадарчага характару, узьнікаючыя ў звязку

з карыстаньнем зямлёй, лясамі, нетрамі і водамі, рэгулююцца асобнымі нормаў па-за рамкамі кодэксу гаспадарчых законаў. У склад гэтай-жа групы трэба ўключыць палажэньне, паводле якога маемасныя правы абараняюцца законам апроч выпадкаў, калі яны накіраваны супроць дыктатуры пролетарыяту, соцыялістычнай уласнасьці або наогул жыцьцёвых інтарэсаў рабочае клясы і працоўных мас. Далей, павінна знайсьці месца ў паказанай групе правіла, згодна якога спрэчкі аб маемасных адносінах, узьнікшых да пэўнага тэрміну (напр., да 7 лістапада 1917 г.), ня прымаюцца да разгляду судом і іншымі ўстановамі, а тыя, якія ўзьніклі пасля гэтага часу, вырашаюцца на падставе адпаведнага кодэксу саюзнай рэспублікі, паколькі ў час узьнікненьня ўзаемаадносін, парадзіўшых даную спрэчку, ня дзейнічалі іншыя савецкія законы. Таксама агульным палажэньнем трэба лічыць прынцып, які забараняе пашыральнае тлумачэньне, калі яно не вымагаецца неабходнасьцю аховы інтарэсаў пролетарскай дзяржавы і працоўных мас.

Аднак, і гэтым яшчэ ня вычэрпваецца лік агульных палажэньняў, устаноўка аб тым, хто прызнаецца ўдзельнікам гаспадарчага звароту, зьяўляецца кардынальнай.

Неабходна паказаць, хто і што па савецкаму гаспадарчаму праву лічыцца суб'ектам звароту, разглядаючы іх у ізоляваным выглядзе. Паколькі так званая грамадзянская праваздольнасьць наогул настаўлена ў сувязь з умацаваньнем падстаў нашае народнае гаспадаркі і ўздымам соцыялістычных вытворчых сіл краіны, трэба ў гэтым месцы адзначыць, хто мае права выступаць у якасьці суб'екта права, пералічаючы дзяржаўныя ўстановы і прызнаныя юрыдычнымі асобамі дзяржаўныя прадпрыемствы, іх аб'яднаньні, коопэрацыйныя арганізацыі, грамадзян СССР, незалежна ад полу, расы і вызнаньня, і прызнаныя юрыдычнымі асобамі іх аб'яднаньні, а таксама, на падставе спэцыяльных законаў, чужаземцаў. Пажадана яшчэ дадаць, што ў залежнасьці ад ускладзеных на іх эканомічных заданьняў праваздольнасьць можа быць, у канкрэтных выпадках, прызнана таксама за прамысловымі адзінкамі, якія офіцыйна ня лічацца юрыдычнымі асобамі.⁵³

Асноўныя прынцыпы, па якіх рэгулююцца паасобныя галіны гаспадарчых адносін, складаюць трэцюю і апошнюю частку сыстэмы агульна-саюзных асноў гаспадарчых законаў, якая намі прапануецца.

Што-ж мае службыць зьместам гэтага трэцяга разьдзелу?

Праўная надбудоўка гаспадарчых адносін—у залежнасьці ад пануючай сыстэмы эканомікі—грунтуецца або на прынцыпе аўтономіі паасобных гаспадарчых адзінак, суб'ектаў

⁵³ Зразумела, катэгорыя „суб'ект“ па савецкаму праву якасна адрозьніваецца ад „суб'екта“ права буржуазнага законадаўства. Але гэта яшчэ ня ёсьць падстава дзеля таго, каб выкінуць гэту катэгорыю з кодэксу. Да рэчы, ня трэба выкідваць з кантэксту выраз Маркса аб тым, што „суб'ект ёсьць пэрсонафікаваная маемасьць“.

звароту, якія карыстаюцца замацаванымі за імі маемасцямі і ўступаюць паміж сабою ў шматлікія эканомічныя, таварныя адносіны,—або на абавязковых прадпісаннях органаў плянавання, прызначаючых кірунак і ў значнай ступені зьмест гаспадарчай дзейнасці паасобных суб'ектаў.

Ва ўмовах савецкай рэчаістасці сыстэма дзяржаўнага плянавання займае выключна важную пазыцыю. Аднак, пакуль грамадзянскі зварот яшчэ прадаўжаецца і захоўваюцца грашовыя адносіны, праўнае рэгуляванне лічыцца з інстытутамі ўласнасці, дагавароў, спадчыны.

У звязку з сказаным трэба, перш за ўсё, дакладна ўстанавіць праўныя формы дзяржаўнага плянавання. У якіх кірунках плян непасрэдна або пасрэдна робіць свой уплыў, гэта складае далейшую тэму, у дачыненні да якой павінны быць праведзены асноўныя прынцыпы.

Такім чынам, пабудаванне асноўных прынцыпаў магло-б абыймаць наступныя галіны:

а) праўныя формы плянавання гаспадарчага звароту; б) асновы коопэрацыйнага права ў сувязі з праўным рэгуляваннем гандлю (прамснабжэнне, дагавары ўнутрыпрамысловага снабжэння); в) рэчавае права (у тым ліку праўнае рэгуляванне капітальнага будаўніцтва); г) абавязацельскае права (у тым ліку асновы жыллёвага права, транспартнае права і крэдытнае права); д) асновы прамысловага права; е) выключныя правы; ж) спадчыннае права.

Могуць, зразумела, праводзіцца і варыяцыі ў парадку выкладання паказаных матэрыялаў. Можна нормы, якія адносяцца да гандлю, перасунуць у разьдзел, які трактуе пра абавязацельствы, або даць ім месца непасрэдна пасля іх і г. д. На стройнасці схемы гэта не адаб'ецца.

Праўны уплыў органаў плянавання павінен у асноўных прынцыпах атрымаць выразную абрысоўку ня толькі ў дачыненні да аграмаджанага сэктару, але таксама да сэктару неаграмаджанага, хаця разьмеры апошняга ўсе больш і больш будуць звужацца. Сельска-гаспадарчая, спажывецкая і жыллёвая коопэрацыя і цяпер амаль што вычарпальна рэгулююцца агульна-саюзнымі нормамі, згодна арт. 1 канстытуцыі Саюзу ССР. Вымагаюць агульна-саюзнага рэгулявання наогул усе віды коопэрацыі, а паколькі коопэрацыйнае права пры савецкім ладзе становіць сабой яскравую частку яго гаспадарчага права, накіраванага на будаўніцтва соцыялізму, пажадана асноўныя прынцыпы гэтай галіны ўключыць у склад агульна-саюзных асноў гаспадарчых законаў.

Зварачаючыся да прынцыпаў, якімі трэба абгрунтаваць праўнае рэгуляванне паасобных галін гаспадарчых адносін, неабходна каротка паўтарыць тое, што ўжо сказана вышэй. Там, дзе для законадаўства саюзных рэспублік адкрыты пэўны прастор, агульна-саюзныя законы не павінны паралізаваць іх дзейнасць і ператварыцца ў цэлыя кодэксы. Але ва ўсякім разе неабходна памятаць, што наша будучае гаспа-

дарчае законадаўства, як адзначыў т. Сталін на канфэрэнцыі аграрнікаў-марксыстаў, павінна адбіць на сабе разгорнутае соцыялістычнае наступленне і ўступленне ў перыод соцыялізму. І вось пад уплывам гэтага лёзунгу і агульнага меўшага месца ператварэння буржуазнай прыроды захаваўшыхся капіталістычных адносін, трэба конструяваць асноўныя прынцыпы праўнага рэгулявання паасобных галін гаспадарчых адносін.

Яны, гэтыя прынцыпы, павінны абыймаць наступныя разьдзелы паказанай схемы:

1) рэчавае права з падразьдзеламі: уласнасьць—забудоўка—зalog; 2) абавязацельскае права з падразьдзеламі: агульныя правілы—дагавары па прадастаўленьню ўласнасьці (не выключаючы генэральных дагавароў і контратацыі)—дагавары па прадастаўленьню карыстаньня аб'ектам—дагавары па прадастаўленьню крэдыту (у тым ліку контокорэнт)—дагавары па прадастаўленьню работы—дагавары па сумеснай гаспадарчай дзейнасьці.

Апрача таго, у гэты разьдзел уваходзіць дадатак: асновы жыллёвага і транспартнага права. Далей:

3) страхаваньне; 4) абавязацельствы, узьнікаючыя з поваду нанясення шкоды маемасьці; 5) абавязацельствы, узьнікаючыя з поваду нанясення шкоды асобе; 6) выключныя правы з падразьдзеламі: права на вынаходкі і аўтарскае права; 7) прамысловае права; 8) спадчыннае права.

У разьдзеле пра рэчавае права агульна-саюзныя асновы павінны на першае месца высуnúць прынцып пераважнага значэння дзяржаўнай уласнасьці, як уласнасьці соцыялістычнай, а з другога боку, асабліва падкрэсьліць выключную важнасьць у савецкай краіне колгасна-коопэрацыйнай уласнасьці, як базы, на якой грунтуюцца колгасна-коопэрацыйныя праўныя адносіны, пры дапамозе якіх падтрымоўваецца сувязь паміж соцыялістычнай прамысловасьцю і соцыялістычнай сельскай гаспадаркай.

Неабходна таксама ў гэтым разьдзеле акрэсьліць прэзюмпцыю на карысьць пролетарскае дзяржавы адносна маемасьці—*onus probetur contrarium*. А ў зьвязку з гэтым трэба таксама даць месца правілу, што да іскаў аб адабраньні дзяржаўнай маемасьці з чужога незаконнага ўладаньня або карыстаньня—даўнасьць ня ўжываецца. Яшчэ—выпадак сустрэчы ў адным прынцыпе матар'яльнага і процэсуальнага права. У агульнасаюзным маштабе, далей, павінен быць устаноўлены прынцып, паводле якога права ўласнасьці на індывідуальныя рэчы пераходзяць на набывальніка ў момант сканчэння дагавору, а ня з моманту іх перадачы (традыцыі), у дачыненьні-ж да радавых рэчаў—з моманту перадачы. Да асноўных прынцыпаў трэба дадаць яшчэ наступнае:

а) правіла аб тым, што сумленны набывальнік становіцца ўласнікам рэчы, хоць-бы яе набыў у няўласніка, калі яна ня была скрадзена або згублена;

б) правіла аб тым, што дзяржава ні ў якім разе ня траціць права на сваю рэч, незаконным шляхам адчужаную;

в) правіла аб тым, што сумленны набывальнік дзяржаўных і іншых, дапушчаных да звароту ў СССР каштоўных папер на заказчыка, а таксама банкавых білетаў, набывае на іх права ўласнасці, хаця-б яны былі згублены або скрадзены.

У якасці прынцыпу агульнасаюзнага маштабу трэба, нарэшце, правесці правіла аб тым, што выпадкі і ўмовы ўжывання рэквізіцыі ў адміністрацыйным парадку ўстанаўляюцца агульнасаюзным законам, між тым, як парадак і выпадкі дапушчэння конфіскацыі маемасці па суду рэгулююцца законадаўствам саюзных рэспублік.

Адносна правіла забудоўкі ў асновах агульнасаюзнага законадаўства павінны быць паказаны галоўныя прынцыпы, на якіх грунтуюцца паўнамоцтвы забудоўшчыка. Больш падрабязныя адносіны мэтазгодна рэгуляваць законадаўствам паасобных саюзных рэспублік, але наогул гэты інстытут вялікай будучыні ня мае. Што-ж датычыць залогу, дык трэба адзначыць, што звязаныя з ім эканомічныя адносіны часта далёка выходзяць за вузкія межы данай мясцовасці і закранаюць інтарэсы больш шырокіх разьмераў. У прыватнасці агульнасаюзным парадкам павінны нормавацца ўмовы і выпадкі ўстанаўленьня так званай легальнай гіпотэкі.⁵⁴

Разьдзел аб рэчавым праве павінен, далей, быць папоўнены прынцыпам, на падставе якога набытая супругамі на працягу шлюбу маемасць лічыцца іх супольнай маемасцю, а тая, якая ім належала да шлюбу, — паасобнай уласнасцю кожнага з іх.

Неабходна, апроч таго, падкрэсьліць недапушчальнасць павялічэння ліку інстытутаў рэчавага права. Уласнасць — забудоўка — зalog, вось той замкнёны круг, за які законадаўства паасобных саюзных рэспублік не павінна выходзіць, бо гэта парушала-б асноўныя прынцыпы савецкага права і ішла-б у разрэз з задачай сацыялістычнага будаўніцтва. Так, напрыклад, ніякім спосабам нельга ўхваліць спробы ўвесці ў нашу практыку узуфрукт, пажыццёвае карыстаньне маемасцю.⁵⁵

Найбольш рухомай часткай гаспадарчага права, бязумоўна, зьяўляюцца права абавязацельстваў. У буржуазнай навуцы карыстаецца вялікай папулярнасцю погляд, што мэта абавязацельсцва павінна права зводзіцца да таго, каб аднавіць зруйнаваную рэчавым правам супольнасць правоў і інтарэсаў. Гэтая думка зьяўляецца адбіткам адносінаў капіталістычнай сыстэмы і замазвае класавы характар права. У савецкіх-жа ўмовах дагаворнае абавязацельства ёсць галоўны інстытут сярод праваадносін і ў прыватнасці асноў-

⁵⁴ Гл. арт. 103 ГК БССР і арт. 14 Палажэння пра падрады і пастаўкі.

⁵⁵ На дэкрэце СНК РСФСР адносна перадачы ў пажыццёвае карыстаньне Мікалаю Марозаву маёнтку „Барок“ мы тут спыняцца ня будзем.

ная форма апасрэджвання грунтуючыся на дзяржаўным пляне або адчуваючых на сабе яго ўплыў гаспадарчых адносін на этапе панавання разгорнутага савецкага гандлю.

У рэзолюцыі з паводу рацыянальнай арганізацыі вытворчасці, як найважнейшай умовы выканання пляну, XVII канфэрэнцыя УсеКП(б) высунула патрабаванне аб неабходнасці далейшага ўмацавання гаспадарчага разрахунку і дагаворнай дысцыпліны. Калі прызмерная канцэнтрацыя прамысловасці ў некалькіх дзесятках гіганцкіх аб'яднанняў прывяла да ліквідацыі непасрэдных гаспадарчых сувязяў паміж пастаўшчыкамі і заказчыкамі, а ў звязку з тым пацягнула за сабой амаль-што поўнае спыненне дагаворных адносін, дык новы этап раз'яднання такіх гіганцкіх арганізацый меў сваім вынікам, паміж іншым, новы росквіт дагаворных адносін і пры тым не пагяровых толькі, а сапраўдных. Зусім відавочна, што карыснае падпарадкаванне дзяржаўнаму гаспадарчаму пляну паасобных гаспадарчых адзінак, удзельнічаючых у якасці суб'ектаў права ў гаспадарчым звароце, магчыма толькі з дапамогай дагавароў, і па-за дагаворнай формай ня можа быць дасягнута наўпрэкі памылковым разважанням Лібэрмана, які думае, што тэорытычна можна дапусьціць гаспадарчы разрахунак і без дагаворнай формы, „хоць практыка і ўстанавіла, што без контролю спажыўца над вытворцам ён траціць усё сваё значэнне“.⁵⁶ Якія-ж задачы ў звязку з гэтым становішчам павінны быць ускладзены на агульнасаюзныя асновы?

Здавалася-б, што ў раз'дзеле аб абавязацельствах і, у прыватнасці, аб дагаварох, агульнасаюзныя асновы павінны сконцэтраваць, перш за ўсё, тыя прынцыпы, якія датычаць не паасобных відаў дагавароў ці абавязацельстваў наогул, а якія маюць кіруючае значэнне для ўсякіх, магчымых на практыцы, дагаворных ці наогул абавязацельсцвеных адносін. Падобныя асноўныя прынцыпы, устаноўленыя агульнасаюзным законадаўствам, будуць адыгрываць ролю надзейных маякоў, указваючых шлях, па якому неабходна пайсці законадаўству саюзных рэспублік у справе рэгулявання акрэсленых адносін.

У якасці асноўных прынцыпаў, думаемца, павінны фігураваць наступныя:

1. Зьдзелка, учыненая з мэтай, якая супярэчыць закону або абыходзіць закон, а таксама зьдзелка, якая накіравана на яўную шкоду дзяржаве, лічыцца несапраўднай.

2. Дагавор лічыцца заключаным з таго маманту, як стораны выказалі адзін аднаму згоду па ўсім законам прадугледжаным і імі самымі ўстаноўленым істотным пунктам дагавароў.

3. Дагавор з адсутным лічыцца заключаным толькі пасля атрымання зрабіўшым пропозыцыю адказу другой

⁵⁶ Гл. арт. Лібэрмана „Последний этап нэпа и хозяйственное право“ ў час. „Проблемы марксизма“ 1931 г., № 5-6, стар. 51-52.

стараны аб прыняцці ёю апошняй,—калі іншае не вынікае з пропозыцыі.

4. Дагавор, які не адпавядае якому-небудзь з запісаных у кодэксе гаспадарчых законаў дагаворных тыпаў, лічыцца сапраўдным, калі не парушае вышэйпаказаных прадпасылак гаспадарчага права.

5. Солідарная адказнасць па абавязацельствах ня прэзюмуецца, але павінна выцякаць з закону, або дагавору.

6. Права выбару па альтэрнацыйным абавязацельствам мае даўжнік, калі дагаворам не ўстапоўлена іншае.

7. Калі дагавор прызнаецца несапраўдным з прычыны соцыяльна-небясьпечных або соцыяльна-шкодных дзеянняў, дапушчаных пры яго складанні адным або абодвума контрагентамі,—апошнія ня маюць права патрабаваць выканання, а тое, што беспадстаўна атрымана, паступае ў прыбытак дзяржавы.

8. Калі паказаных у пункце 7 дзеянняў ня было, але дагавор прызнаецца несапраўдным,—контрагенты павінны ўзаемна звярнуць атрыманае імі па такому дагавору, прычым вінаваты ў несапраўднасці дагавору павінен аплаціць страты, нанесеныя маемасці другога контрагента.

9. Даўжнік карыстаецца сямідзённым з моманту прад'яўлення патрабавання ільготным тэрмінам для выканання абавязацельства, у якім тэрмін выканання не паказаны.

10. Калі прадметам абавязацельства не з'яўляецца плацеж або перадача пэўнай рэчы, крэдытор мае права прывяраць, ці выконваецца дагавор на справе.

11. Калі даўжнік ня выконвае абавязацельства, крэдытор мае права патрабаваць выканання або сплаты шкоды і страты.

12. Даўжнік аслабляецца ад адказнасці па выкананню абавязацельства, калі крэдытор сам вінаваты ў гэтым, або калі прычынай невыканання з'яўляецца пераможная сіла або распараджэнне ўраду, у прыватнасці, загад дзяржаўнага плянавання.

13. Прыватныя асобы ня могуць выступаць у якасці камісіянераў па дагаворах, заключаных паміж дзяржаўнымі, або коопэрацыйнымі арганізацыямі, або паміж дзяржаўнымі, з аднаго боку, і коопэрацыйнымі арганізацыямі—з другога.

14. Па дагавору, заключанаму на карысць трэцяй асобы, апошняя набывае права патрабавання толькі з моманту, калі яна заявіць згоду далучыцца да дагавору. З гэтага моманту дагавор ня можа быць зменены або скасаваны без згоды трэцяй асобы. Права патрабавання выканання, згодна з дагаворам, таксама належыць першапачатковаму крэдытору.

15. Калі ў грашовым абавязацельстве не паказаны размер процанту, дык залічваецца процант у размеры, устаноўленым для дзяржаўных ашчадных кас па бягучым рахунку.

16. Зьлічэнне процантаў па процанты забараняецца.

17. Супругі маюць права ўступаць паміж сабой ва ўсе незабароненыя зьдзелкі.

18. Агульным тэрмінам для судовага ажыццяўлення пратэрмінавага патрабавання (іскавая даўнасьць) вызначаецца тры гады, апроч выпадкаў, для якіх у законе ўстаноўлены больш кароткі тэрмін. Іскавая-ж даўнасьць супроць дзяржаўных устаноў і прадпрыемстваў, коопэрацыйных, профэсійных і іншых грамадзкіх арганізацый наогул абмяжоўваецца гадавым тэрмінам, апроч выпадкаў, для якіх законам устаноўлены спэцыяльны тэрмін.

Што датычыць іскавай даўнасьці па спрэчках паміж установамі, прадпрыемствамі і арганізацыямі аграмаджанага сэктару, дык у агульных падставах гаспадарчых законаў неабходна паўтарыць устаноўленыя пастановай ЦВК і СНК Саюзу ССР (Зб. Зак. і Заг. 1932 г. № 26) тэрміны—у мэтах узмацнення дагаворнай дысцыпліны (3 мес., 6 мес., 1 год, 1½ гады, прычым па патрабаваньням аб спагнаньні пені, няўстойкі і штрафаў 3 месяцы, па патрабаваньням, зьвязаным з экспартнымі і імпартнымі апэрацыямі 1½ гады, па патрабаваньням, узьнікаючым з дагавароў аб капітальным будаўніцтве 1 год, а па ўсіх астатніх шэсьць месяцаў).

Да правоў, устаноўленых судовымі пастановамі, ужываецца гадавая даўнасьць, апроч правоў, прызнаных на карысьць устаноў, прадпрыемстваў і арганізацый соцыялістычнага сэктару, да якіх ужываецца трохгадовая даўнасьць.

У ліку асноўных прынцыпаў агульнасаюзнага маштабу трэба затым зкрэсьліць тыя ўстаноўкі права на спадчыну, якія павінны мець кіруючае для законадаўства саюзных рэспублік значэньне.

На першым месцы тут павінен стаяць прынцып, паводле якога пераход спадчыны дапускаецца парадкам, законам устаноўленым, і на падставе тэстамэнту. Па чыннаму беларускаму закону на першым месцы пастаўлены пераход спадчыны па тэстамэнту. Нормальным спосабам пераходу спадчыннай маемасьці, аднак, трэба лічыць парадак, прадугледжаны законам, з якога тэстамэнт складае толькі выключэньне.⁵⁷

Далейшыя, агульнасаюзныя прынцыпы адносна спадчынага права зьмешчаны ў наступных правілах:

„Маемасьць пасля сьмерці яе ўласніка або прызнаньня яго прапалым пераходзіць у спадчыну, калі тэстамэнтам не ўстаноўлена іншае, да наступных асоб: дзяцей, унукаў і праўнукаў спадчынадаўца, да яго ўсыноўленых і дзяцей і ўнукаў усыноўленых, да супруга спадчынадаўца незалежна ад таго ці зьяўляецца шлюб зарэгістраваным або незарэгістраваным, а таксама да непрацаздольных, матар’яльна незабяспечаных асоб, якія былі на поўным утрыманьні спадчынадаўца

⁵⁷ У складзеным мною ў свой час прыемку закону аб спадчынным праве (Запіскі аддзелу гуманітарных навук Беларускай Акадэміі Навук—Працы катэдры сучаснага права, 1929 г., стар. 84 і д.) арт. 1 запісаны ў наступнай рэдакцыі: „Насьледваньне дапушчаецца паводле закону і тэстамэнту“. А па арт. 458 ГК БССР (З. З. 1929 г. № 2) значыцца: „Дапушчаецца пераход маемасьці ў спадчыну на падставе тэстамэнту і без тэстамэнту“.

на працягу ня менш году перад яго сьмерцю, або жылі цалкам на сродкі з маемасьці спадчынадаўца на працягу ня менш году перад прызнаньнем яго праналым.

Права на спадчыну маюць і тыя дзеці, якія былі ім зачаты перад яго сьмерцю або прапажаю, а таксама тыя яго ўнукі і праўнукі, якія былі зачаты перад яго сьмерцю або прызнаньнем праналым, а нарадзіліся пасля. Доля нараджэнца можа быць вытрабавана яго законным прадстаўніком на працягу трох месяцаў пасля яго нараджэньня.

На падставе тэстамэнту маемасьць можа перадавацца ў спадчыну, апроч пералічаных асоб, таксама бацькам і ўсынавіцелям спадчынадаўца, дзяржаўным установам і прадпрыемствам, партыйным, профэсійным і іншым грамадзкім арганізацыям, а таксама коопэрацыйным арганізацыям, якія ўваходзяць у коопэрацыйны саюз“.

Агульнасаюзнай падставай неабходна прызнаць таксама правіла, паводле якога спадчына мае дзяліцца роўнымі долямі паміж усімі насьледнікамі, калі тэстамэнтам ня зроблена іншае разьмеркаваньне. У агульна-саюзным-жа маштабе трэба правесці прынцып, згодна з якім забараняецца пазбаўляць няпоўналетніх спадчыннай маемасьці больш як на адну чвэрць той долі, якая ім прылічваецца ў выпадку падзелу спадчыны паводле парадку, устаноўленага законам.

Вось пералік найгалоўнейшых падстаў, якія, думаецца, павінны мець агульна-саюзны характар. Тое, што агульна-саюзным законадаўствам не прадугледжана, можа атрымаць праўнае рэгуляваньне з боку саюзных рэспублік, але толькі пры той абавязковай умове, што такое рэгуляваньне па зьместу і сэнсу свайму ня будзе прэчыць агульнасаюзным асновам гаспадарчых законаў.

Такім чынам, агульнасаюзныя асновы мэтазгодна прыстасаваць да трох наступных груп: прадпасылкі—агульныя палажэньні—асноўныя прынцыпы праўнага рэгуляваньня паасобных галін гаспадарчых адносін.

Першыя з паказаных груп—прадпасылкі—як вышэй было акрэсьлена,—маюць сваёй мэтай служыць фундамантам пры пабудаваньні агульнасаюзных асноў, бо ім належыць вяduчая роля ва ўсёй сыстэме праўнага рэгуляваньня гаспадарчых адносін.

Агульныя палажэньні становяць сабой разьвіцьцё прадпасылак і маюць спецыяльную задачу распаўсюджваць адпаведныя правілы і на ўсе галіны гаспадарчых адносін. Асноўныя прынцыпы кіруюць праўным рэгуляваньнем паасобных, пэўных катэгорый, гаспадарчых адносін.

Аднак, для паўнаты сыстэмы не хапае яшчэ ўводзін, хаця-б невялікіх разьмераў. Трэба будзе ў гэтым разьдзеле паказаць тэрмін уступленьня агульнасаюзных асноў у сілу, Гэта не павінна лічыцца аб'якім, бо тут гутарка перш за ўсё ідзе пра ўстаўленьне аднолькавага часу для пачатку дзейнічання агульнасаюзных падстаў на ўсёй тэрыторыі Саюзу ССР.

Ва ўводзінах ня лішня таксама адзначыць, што праваад-
мосіны, узьнікшыя да ўступленьня агульнасаюзных асноў
гаспадарчых законаў у сілу, рэгулююцца адпаведным грама-
дзянскім кодэксам, калі ён у даным выпадку зьяўляецца
дастаткова ясным і не супярэчыць сучаснаму этапу разь-
віцьця савецкай народнай гаспадаркі і соцыялістычнаму
будаўніцтву наогул.

Нарэшце, некалькі слоў з поваду сумненьняў, якія маглі-б
узьнікнуць у зьвязку з пытаньнем аб сваечасовасьці агульна-
саюзных асноў гаспадарчых законаў. Ма быць маюць рацыю
тыя, хто лічыць, што прайшла ужо практычная патрэба
ў складаньні і выданьні такіх прынцыповых устаноў. Або,
ма быць, мае рацыю заява т. Гінцбурга, які кажа, што
„Асновы гаспадарчых законаў пакуль што складаюць музыку
будучыні“.⁵⁸ Погляды гэтыя неабходна рашучым чынам
адхіліць. Мы стаім перад другой пяцігодкай. Да сыстэмы
безграшовага разьмеркаваньня мы пакуль не перайшлі
і ў бліжэйшы час не пяройдзем; у гаспадарчых сувязях
мы прадоўжаем карыстацца і яшчэ надалей будзем
карыстацца грашовай формай, значыць, і дагаварамі. Калі-ж
Савнарком СССР („Известия“ 29 мая 1932 г. № 147) конста-
туе, што новая сыстэма крэдытаваньня і разьлікаў, устаноў-
леная законамі 20 сакавіка і 23 ліпеня 1931 г., зьяўляецца
найважнейшым падважнікам укараненьня гаспадарчага раз-
рахунку і паскарэньня таварнага звароту, дык гэтым самым
аўторытэтная падкрэсьліваецца неабходнасьць далейшага
існаваньня савецкага гаспадарчага права, бо гаспадарчы
разрахунак без дагаворнай сыстэмы існуе толькі ў выража-
жэньні Лібэрмана.

У сучасны момант мы ўжо выканалі завет Леніна, дару-
чаны ім на апошнім выступленьні яго ў 1922 г. на маскоў-
скім савеце: Расія нэпманаўская зрабілася Расіяй соцыяліс-
тычнай. Але не забудзем таксама, што задачай соцыялістычнай
дзяржавы зьяўляецца яе дбалае ўмацаваньне, як дзяржавы
інтэрнацыянальнай, бо ўмацаваньне яе садзейнічае ўмаца-
ваньню ўсёй міжнароднай рабочае клясы. Вось чаму і нашы
будучыя асновы гаспадарчых законаў маюць вялікую місію—
служыць узорам для ўсіх краін у меру таго, як яны будуць
ператварацца ў краіны соцыялістычныя.

⁵⁸ Гінцбург у прадмове (стар. 16) да выданьня „Сборник материалов
по хозяйственно-административному праву“ (Гинцбург—Кастельцев—Хитев),
1931 г.

Краткий обзор содержания сочинения
„ОБ ОБЩЕСОЮЗНЫХ ОСНОВАХ ХОЗЯЙСТВЕННОГО
П Р А В А“

М. Грёдингера

I

Вопрос об установлении общесоюзных основ гражданского законодательства в конституции Союза ССР—Тенденция выработать основы не гражданского, а хозяйственного законодательства—Соответствие этой установки теперешнему этапу строительства социализма—Принципиальное значение декрета 22 мая 1922 г.—Опровержение взгляда на этот декрет, как на первый советский гражданский кодекс—Творческая энергия в период социальной революции, как причина изумительной быстроты выработки кодекса—Внешние недостатки и внутренние достоинства Г. К.—Отношение Ленина и Наполеона к проектам соответствующих гражданских кодексов—Причины непоявления второго издания Г. К.—Учрежденная летом 1927 г. при СНК СССР комиссия по выработке основных начал гражданского законодательства—„Общие тезисы“ т. Стучки—Позиция „левых“ перегибщиков и правых оппортунистов по отношению к гражданскому праву—Отрезвляющие их указания т. Сталина на XVI партс'езде—Упадочные настроения среди комиссии по выработке „основ“—С'езд марксистов-государственников и дальнейшее направление проблемы—Абсурдность „теории двух ящиков“ в системе хозяйственного строительства СССР—Необходимость создания единого кодекса в виде кодекса хозяйственных законов.

II

Критика гражданского кодекса—Одобрительные отзывы „передовых“ буржуазных ученых о гражданском кодексе РСФСР—Истинный смысл этих отзывов—Непонимание буржуазной наукой экономических и общественных отношений, отраженных в Г. К.—Устряловские нотки—Последняя стадия нэпа—Беспочвенность теории Либермана об неотмира-

нии, а ликвидации частной собственности—Значение треста в период развернутого действия нэпа—Перелом в работе треста и первоначальная роль синдиката—Констатирование партией параллелизма в работе синдикатов и центрального управления ВСНХ—Сокращение количества юридических особ—Новый расцвет после речи т. Сталина на конференции хозяйственников в 1931 г.—Расширение области договоров—Значение т. н. договорной свободы и система планирования—Отношения, долженствующие найти отражение в нормах будущего кодекса.

III

Попытки переработки ГК—Деятельность комиссии при СНК СССР—„Общие тезисы“ т. Стучки—Анализ проекта Стучки-Амфитеатрова—Оценка украинского проекта кодекса хозяйственных законов—Система кодекса в изображении т. Маркова—Значение этих работ для грядущей кодификации.

IV

Задача настоящего момента по выработке общесоюзных основ хозяйственных законов—Две точки зрения на об'ем этих основ—Директива XVII партконференции—Коллективизм, как руководящий принцип в деле выработки „основ“—Ограниченное допущение частной собственности и сужение начала индивидуализма—Схема построения „общесоюзных основ хозяйственных законов“—Предпосылки, образующие фундамент этой схемы—Правила, касающиеся всех хозяйственных отраслей в равной степени—Специальные принципы правового регулирования отдельных групп хозяйственных отношений—Соотношение между „общесоюзными основами“ и законодательствами отдельных союзных республик—Подразделение и содержание трех разделов „основ“—Завет Ленина о перетворении нэпмановской России в социалистическую—Международная миссия „общесоюзных основ“.

Kurze Inhaltsübersicht über die Abhandlung
„DIE GRUNDPRINZIPIEN DES WIRTSCHAFTSRECHTS
DER UdSSR

Von M. GRÖDINGER

I

Zur Frage über die Ausarbeitung von Grundlagen der Zivilgesetzgebung für die ganze Union laut der Konstitution der UdSSR — über die Tendenz zur Ausarbeitung von Grundlagen der Wirtschaftsgesetzgebung statt Zivilgesetzgebung — Übereinstimmung dieser Richtung mit der gegenwärtigen Etappe des socialistischen Aufbaus — Prinzipielle Bedeutung des Dekrets vom 22. Mai 1922 — Widerlegung der Meinung, welche dieses Dekret als ersten Sowjetzivilkodex betrachtet — Die schöpferische Energie zur Zeit der sozialen Revolution als Erklärung der rapiden Ausarbeitung des bürgerlichen Gesetzbuchs — Aeussere Mängel und innere Vorzüge des BGB. — Die Stellungnahme Lenins und Napoleons zu den betreffenden Entwürfen der Zivilkodexe — Ursachen des Nichterscheins des BGB in zweiter Auflage — Die 1927 beim Rate der Volkskommissäre der U.d.SSR kreierte Kommission für Ausarbeitung von Grundprinzipien der bürgerlichen Gesetzgebung — Die „allgemeinen Tesen“ von Stučka — Die Stellung der „linken“ Überdieschnurhauenden (sogen. „peregibschiki“) und Opportunisten von rechts zum bürgerlichen Recht — Ernüchternde Hinweise Stalins während des XVI. Parteikongresses — Minorstimmung im Chaose der Kommission für Ausarbeitung von „Grundlagen“ — Der Kongress der marxistischen Staatswissenschaftler und Vertiefung des Problems — Die Absurdität der Theorie der „zwei Fächer“ im System des wirtschaftlichen Aufbaus in der Sowjetunion — Über die Notwendigkeit eines Kodex der wirtschaftlichen Gesetze.

II

Zur Kritik des BGB — Beifallsäusserungen über dasselbe seitens westeuropäischer Gelehrten — Nichtverständnis der bourgeoise Wissenschaft für die sich im BGB widerspiegelnden wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Verhältnisse — Ustrialow'sche

Nachklänge — Das letzte Stadium der neuen Wirtschaftspolitik — Nichtigkeit der Liebermannschen Lehre, nach der Privateigentum nicht abstirbt, sondern liquidiert wird — Die Bedeutung des Trusts während der Entwicklungsperiode der Nöp — Die ursprüngliche Rolle des Syndikats — Zusammenschmelzen der Zahl juristischer Personen — Zur Rede Stalins auf der Konferenz der Wirtschaftler im Jahre 1931 und neues Aufblühen der juristischen Personen — Erweiterung der Anwendung von Verträgen — Die wahre Bedeutung der sogen. Vertragsfreiheit und das Plansystem — Verhältnisse, die in den Normen der künftigen Kodifikation Platz finden sollten.

III

Versuche einer Umarbeitung des BGB — Die Tätigkeit der Kommission beim Rate der Volkskommissäre der UdSSR — „Die allgemeinen Tesen“ von Stučka — Erörterung des Entwurfs Stučka — Amfiteatrow — kritische Würdigung des ukrainischen Entwurfs eines Kodex wirtschaftlicher Gesetze — System eines solchen Kodex in der Darstellung Markows — Die Bedeutung der angeführten Arbeiten für die bevorstehende Kodifikation.

IV

Die Aufgabe des gegenwärtigen Moments hinsichtlich Ausarbeitung von Grundprinzipien zu den wirtschaftlichen Gesetzen der UdSSR — Zwei Ansichten über den Umfang dieser Grundlagen — Die Direktive der XVIII Konferenz der Partei — Kollektivismus als führendes Prinzip — Einschränkung des Individualismus und Privateigentums — Schematische Darstellung der Konstruktion der Grundprinzipien zu den wirtschaftlichen Gesetzen — Die das Fundament bildenden Prämissen — Die alle wirtschaftlichen Verhältnisse betreffenden Regeln — Spezielle Prinzipien rechtlicher Regelung einzelner Gruppen wirtschaftlicher Verhältnisse — Wechselbeziehungen zwischen den „Grundprinzipien“ und den Gesetzgebungen der einzelnen Bundesrepubliken — Das Vermächtnis Lenins — Das nöpmannsche Russland in ein sozialistisches Russland umzugestalten — Die internationale Mission der „Grundprinzipien“.

Перевірено 1948 р.

15 коп.

8

БВ17609